

Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogban

Jelige: Mirabella

2014.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető gondolatok.....	3
2. Az igazságról.....	4
3. Az igazság fogalma a büntető eljárásjogban	5
3.1. Igazság-felfogások a büntető eljárásjog rendszerén belül	7
4. Az igazság felderítése az inkvizitórius rendszerben.....	10
5. Az igazság felderítése az akkuzatórius rendszerben (amerikai gyakorlat)	13
6. Az igazság felkutatása a hibrid rendszerekben	16
7. Igazságkeresés a magyar gyakorlatban	18
7.1. Az igazság kérdése az Alkotmánybíróság gyakorlatában	20
8. Az igazság elvének érvényesülése az alapelvek rendszerében.....	23
8.1. Az alapelvekről általában	23
8.2. Az anyagi igazság elve.....	23
8.3. Az officialitás, legalitás elve, és a törvényi kivételek (opportunitás esetei).....	24
8.4. A tisztességes eljárás elve.....	27
8.5. A bizonyítás szabályai, a bizonyítékértékelési tilalmak	29
8.6. A jogorvoslathoz való jog, a rendkívüli perorvoslatok szerepe	31
8.7. A jogerő és az igazság szembenállása a perújítási eljárás során.....	33
9. A bírói meggyőződés az ítékezés folyamatában	35
10. Záró gondolatok	40
11. Bibliográfia	42

Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogi rendszerekben¹

*"Az igazság pedig oly tünemény, melyet meglegelni lankadatlan törekszünk, s ha elérhetnénk, kinek-kinek más színben mutatja magát. Van, ki fényesen tündöklő királyleányt lát, s annak szépsége elragadja; más ugyanazont rút szipirtyónak találja, s kívánja, maradott volna örökké ösmeretlen. Megint más megnyugszik avval, mit lele, tudván, ki az igazságot szorgosan kutatván törekvése jutalmát elnyeri a meglegt igazság légyen már orcája sokféle, soha nem csalfa, de mindig csak egy."*²

1. Bevezető gondolatok

Témaválasztásom indoka a büntető eljárásjogbeli igazság fogalmának örök aktualitásában rejlik. A büntető eljárásjogbeli igazság szövevényes utat járt be a jogi gondolkodásban, s jelentőségét mutatja az is, hogy a készülő új büntetőeljárás törvény szabályozásának is egyik alapkérdése lesz a különböző igazságfelfogások szabályozása. Az igazság szerepe kétségbevonhatatlan, hiszen az alapelvektől kezdve a rendkívüli jogorvoslatokig meghatározza az új törvényt.

Az Igazságügyi Miniszter által létrehozott kodifikációs bizottság ajánlásában egyetértett azzal, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás alapját a materiális igazság kell, hogy képezze; ebből következően az eljárásjogi rendszer a vegyes rendszer elemeit hordozza magán azzal a kiegészítéssel, hogy más (angolszász) rendszerből átvehetőek azon megoldások, amelyek nem állnak szöges ellentétben a vegyes rendszer sajátosságaival.

Az Igazságügyi Minisztérium az új törvény koncepcionális alapelvei körében ennél óvatosabban fogalmazott, és az 'igazságos döntést' jelölte meg elérendő célként.

¹ A dolgozat lezárásának időpontja: 2014. október 12.

² Peretsényi Nóránth Gerzson levele Nemzetes Chobánky Kálmánnak, In: Erdei Árpád: Mi az igazság? In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 22.o

2. Az igazságról

*'Aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debet'*³ – ahogy azt a latin mondás is megfogalmazza, az igazság felderítése a büntetőeljárás kardinális elemét jelenti. Az igazság a büntetőeljárást alapjaiban meghatározó fogalom: az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.) a 12. § (1) bekezdésében úgy fogalmaz, hogy "A bíróság feladata az igazságszolgáltatás." Később a bizonyítás feladatainak meghatározása során már egy óvatosabb megfogalmazással találkozhatunk, mely szerint "A bizonyítás során a tényállás alapos, hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni."⁴

Mit is értünk valójában az igazság fogalma alatt? A két szabály összevetése is mutatja, hogy a büntetőeljárás céljaként sokszor olyan értékek jelennek meg, amelyek feszült viszonyban állnak egymással és nehezen egyeztethetőek össze. Nem meglepő tehát, hogy a büntetőeljárásban megjelenő igazság fogalma sem azonosítható a szó hétköznapi jelentésével, s semmiképpen sem jelent egy egységes minőséget. A büntetőeljárásban két alapvető igazság-felfogással találkozhatunk: a materiális (anyagi) és a processzuális (alaki) igazság elvével. Az előbbi azt az álláspontot képviseli, hogy az objektív, elérhető igazság felderítése a hatóságok általános kötelezettsége, az utóbbi pedig a terheltek törvény előtti egyenlőségének megvalósítására alkalmas fair eljárást állítja a középpontba. A fogalmi elhatárolásból is érzékelhető, hogy a két igazság-felfogás gyökeresen különbözik egymástól, messzemenően eltérő, olykor egymással versengő, vagy akár élesen ütköző értékeket hivatottak szolgálni.

Nem kivételes eset, hogy egy ítélet megfelel a processzuális igazságosság követelmények, azonban teljesen ellentmond a materiális igazság elvének.⁵

³ 'A bírósági eljárás célja nem lehet más, mint az igazság felderítése.'

⁴ Be. 75. §

⁵ Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012, 42. o.

3. Az igazság fogalma a büntető eljárásjogban

A büntetőeljárás elé a törvények feladatként, követelményként azt állítják, hogy a benne részt vevő személyek együttes tevékenységének eredményként a bíróság az igazságot állapítsa meg arról, hogy történt-e bűncselekmény és ki követte el azt. Az igazság megtalálásán múlik az, hogy a bűnösséget megállapító ítéletben törvényes és igazságos döntés születik-e, vagy sem. Ha ugyanis annak - az igazságnak megfelelő - megállapítására, hogy a vádlott követte el a bűncselekményt, nincs lehetőség, a bíróságnak felmentő ítéletet kell hoznia.⁶

A bíróság feladatának - az igazságszolgáltatásnak - a középpontjában az igazság megállapítása áll. Nem meglepő tehát, hogy alapos az elvárás a normatív rendelkezések, a jogtudomány és különösen a társadalom felől az ítélet valóságának, igazságának elérése iránt.⁷ Kérdés azonban, hogy mit értünk valójában az igazság fogalma alatt. Érdemes elgondolkozni azon is, hogy az igazság és az igazságosság fogalma mennyire esik egybe az ítélezés során, azaz egy valóságnak megfelelő ítélet minden esetben érvényre juttatja-e az igazságosság követelményét is?!

A büntetőjog és az erkölcs kapcsolata iránti érdeklődés magától értetődő, hiszen a büntetőjog erkölcsi tilalmakat állít fel, s normarendszere kellően szellős ahhoz, hogy bizonyos helyzetekben választást engedjen a jogalkalmazók számára.⁸

Véleményem szerint azonban az igazságosság inkább erkölcsi, etikai, mint jogi kategória - fogalmát szorosan meghatározza az adott korszak, vagy akár az egyének sajátos világnézete és tradíciói - ezáltal nem várható el az ítélezéstől az, hogy minden egyén igazságérzetének megfelelő döntést hozzon (gondoljunk itt például az eutanázia vagy az abortusz eltérő társadalmi megítélésére).

A büntető eljárásjog az igazságot ismeretelméleti megközelítésben, gnoszeológiai aspektusban vizsgálja. Ez azt jelenti, hogy az ügydöntő határozatban megállapított tényállásnak a valóságnak kell megfelelnie - tehát ezen értelmezés szerint az igazság fogalmát a valósággal azonosítjuk.⁹

Kétségtelen, hogy a múltbeli egyedi emberi magatartásoknak olyanok részéről történő

⁶ Király Tibor: Büntetőeljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 21. o

⁷ Háger Tamás: Elmélet, dogmatika, empiria (A büntetőeljárás tényállás megalapozottságával kapcsolatos eljárásjogi kérdések vizsgálata társadalomtudományi kutatási módszerek segítségével). Jogelméleti Szemle, 2014/2. szám, 114-115. o.

⁸ Bárd Károly: Erkölcs és büntető igazságszolgáltatás - a hallgatás joga., In: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara (szerk): Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 12. o.

⁹ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba- Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012, 32. o.

felderítése, mint a hatóság tagjai is, akik nem voltak jelen az adott eseményeknél és sokszor csak hézagos, bizonytalan információ-forrásokra támaszkodhatnak, esetenként jelentős nehézségekbe ütközik. Azonban a bizonyítás tana, az ismeretelmélet, a logika, a pszichológia és a valóság megismerését segítő egyéb tudományok módszereinek megfelelő igénybe vétele és a szakmai ismeretek, tapasztalatok felhasználása az esetek túlnyomó részében lehetővé teszi a büntetőeljárásban a múltbeli cselekmény hiteles, az objektív valósággal egyező - igaz – megállapítását. E bonyolult megismerő tevékenység, önmagában véve egyáltalán nem tudományos, hanem teljesen gyakorlati jellegű: múltbeli konkrét emberi magatartások megtörténtének vagy meg nem történtének - az ún. tényigazságnak - a feltárása.¹⁰

Hasonlóképpen vélekedik az igazságról (és annak felderítéséről) Bócz Endre is: „Az igazság ismeretelméleti kategória. Minden mentálisan ép embernek jellegzetes tulajdonsága az, hogy tudata van, ezért képes az anyagi környezetében lezajló folyamatokat differenciáltan visszatükrözni, a valóságot megismerni, igaz ismeretekre szert tenni, és ezeket felhalmozni. Az igazság az ismeret és az ismeret tárgya közötti helyes (adekvát) viszony. A differenciált tudás, persze, mindig viszonylagos annyiban, hogy ismeretek a korlátai, vagyis az, hogy az ismeret mire nem vonatkozik. Ebből adódik az a paradoxon, hogy minden újabb ismeret megszerzése egyúttal az ismeretlen tartományát is növeli. Bócz szerint ettől el kell különítenünk az igazságosság fogalmát. „Az igazságosság nem ismeretelméleti, hanem etikai kategória; az a követelmény, hogy az egyes emberek vagy csoportjaik között jelentkező konfliktusok megoldásánál a teendőkre vonatkozó döntés szükségképpen eltérő, sőt ellentétes érdekeket – amelyek a társadalmi környezet valóságos tagoltságán, mint prizmán megtörve jelentkeznek – kellő terjedelemben és megfelelő súllyal figyelembe véve szülessen meg.”¹¹

A fent hozott példákban az igazság a valóság szinonimájaként jelenik meg: a büntetőeljárás során mindenféle erkölcsi dimenziótól mentesen a ténylegesen megtörtént esemény helyes rekonstruálására kell törekednünk.¹²

Igaz a magyar büntetőeljárásról szóló törvényben az "igazság" szó nem fordul elő, ennek ellenére sem a törvények, sem a joggyakorlat nem hagyott kétséget afelől, hogy a büntetőeljárás elé állított követelmény az igazság megállapítása. Ezt fejezi ki a Be. 75. § (1) bekezdése, amely követelményként kimondja: "A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni" - azaz a materiális igazság

¹⁰ Cséka Ervin - Fantoly Zsannett– Kovács Judit - Lőrinczy György- Vida Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I., Bába Kiadó, Szeged, 2004., 23-24.o

¹¹ Bócz Endre: A bíraskodás tekintélye és a jogpolitika, Magyar Jog, 2011/8. szám, 449. o.

¹² Herke - Fenyvesi – Tremmel: i. m. 32. o.

felderítését kell megkísérelnünk. Az igazság megállapítása az alappillére, a *conditio sine qua non*ja annak, hogy megvalósuljanak a további feladatok: hogy felelősségre vonják a bűnösöket, és oltalmazzák az ártatlanokat, hogy védjék a társadalmat és érvényesítsék a büntetőjogi prevenciót.

Az 1998. évi Be. nem tartalmaz szabályt a törvény feladatáról. Számos rendelkezéséből azonban kitűnik, hogy a bíróság csak akkor állapíthatja meg a vádlott bűnösségét, ha erről bizonyosságot szerzett, vagyis ha ez felel meg az igazságnak. A 4.§ szerint: "A kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a vádlott terhére." A 330. § szerint: A bíróság a vádlottat bűnösnek mondja ki, ha megállapítja, hogy bűncselekményt követett el. Az igazság követelménye tehát a bűnösség megállapításához kötődik.

Nemcsak a büntetőeljárás jogból levezetve mutatható ki az igazság megállapítása, mint bíróságot terhelő feladat, hanem a büntetőjog alapján is. A büntetőjog rendelkezései akkor teljesülnek, ha a valódi elkövetőt vonják felelősségre. Semmilyen büntetőjogi szabály nem enged meg olyan laza interpretációt, amely szerint például a "valószínű" tettes lenne a büntetendő.

Az igazság kimondásának kötelessége a bíróságra hárul. A jog egyedül a büntetőbíróság jogerős határozatának tulajdonítja azt a hatást, hogy mindenkivel szemben igaz és hatályos a megállapítása: történt bűncselekmény, és annak a megjelölt személy az elkövetője.¹³

Joggal feltételezi tehát a társadalom, hogy a jogerős ítélet megfelel az igazságosság követelményének: ezt a „*Res iudicata pro veritate habetur*” jogi tétel fejezi ki, azaz a jogerős ítéletet igaznak kell tartani.¹⁴

3.1. Igazság-felfogások a büntető eljárásjog rendszerén belül

Az igazság fogalmát általában mindennemű erkölcsi dimenziótól függetlenül, a valóságra vonatkoztatva kell értelmezni, azonban az igazság elérése kérdéskörében több megközelítéssel is találkozhatunk.

Az egyik álláspont szerint az emberi megismerés gyengeségei miatt az anyagi igazsághoz nem, csupán az alaki (processzuális) igazsághoz juthatunk el a büntetőeljárás során. Véleményük szerint az igazság a történelmi folyamatoktól függően változik, s emiatt sohasem érhető el a maga teljes egészében.

Más nézetek szerint az objektív igazság elérhető, s ennek felderítése a hatóságok általános

¹³ Király (2003): i. m. 21-22. o.

¹⁴ Elek Balázs: Az igazság és a jogerő összefüggései, 1. o. (<http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Elek%20Bal%20E1zs.pdf>, 2014-07-18)

kötelezettsége. Az igazság el nem érése egyúttal az eljáró hatóságok mulasztását is jelenti.¹⁵

A fogalmi tisztánlátáshoz szükségünk van a büntetőeljárásban ún. igazság elméletek megkülönböztetésére, amelyhez szintén két teóriát kell segítségül hívnunk.

Az egyik a korrespondencia-elmélet, amely szerint az igazság nem más, mint egy felfedezésre váró rejtett aranyrög. Ez a felfogás előfeltételezi azt, hogy a nyelven keresztül képesek vagyunk a tények egzakt kifejezésére. Bizonyos mértékig az igazságra, mint objektív jelenségre tekint (materiális igazság).¹⁶

A korrespondencia-elmélet a kontinentalis jogi gondolkodásban vert gyökeret: az itteni felfogás szerint a büntetőeljárás célja nem más, mint a büntetőjog érvényesítése, az igazságos és méltányos ítélet alapjainak megteremtése, a társadalmi béke helyreállítása, vagy egyszerűen csak az igazság felderítése egy-egy konkrét bűnügy kapcsán. Ez a nézet a büntetőeljárás társadalmi funkciójára helyezi a hangsúlyt, a közérdeket megtestesítve. Ahhoz, hogy megkíséreljük helyreállítani a társadalmi békét, pontosan tudnunk kell, hogy mi történt, ki a tettes, és miért követte el az adott bűncselekményt. Az igazság keresése összhangban áll a köz, a társadalom tagjainak elvárásaival, akik harmadik félként maguk is részt vesznek az eljárásban.¹⁷

A másik koncepció a konszenzus-elmélet, amely szerint az igazság nem más, mint az, amelyben ésszerű emberek egy tisztességes, fair eljárás keretében megállapodnak (processzuális igazság). Ezt a felfogást tükrözi vissza az angolszász jogi gondolkodás, amely a büntetőeljárás konfliktus-megszüntető potenciáljára helyezi a hangsúlyt. Az igazság teljes felderítése elmarad, azonban szükséges, hogy az ítékezés megfeleljen a tisztességes és igazságos (fair) eljárás alapkövetelményeinek. A büntetés a társadalom általi morális elítélés legnyilvánvalóbb kifejeződése - ezért nélkülözhetetlen, hogy a büntetéskiszabás alapjául szolgáló felelősségre vonás igaz, valós tényeken alapuljon.

A különböző igazság-fogalmak a közvetlen hatást gyakoroltak a büntetőeljárás céljára és felépítésére is. A korrespondencia-elmélet szerint az eljárás csupán eszköze annak, hogy felderítsük a rejtett igazságot. Ezért az eljárást úgy kell felépíteni, hogy a lehető legnagyobb eséllyel jussunk el ahhoz. A konszenzus-elmélet azonban, mivel bármi, amely a felek közötti

¹⁵ Herke - Fenyvesi – Tremmel: i. m. 32-33. o

¹⁶ The Search For Truth In Criminal Process., 2. o. <http://www.cesl.edu.cn/upload/201209206168631.pdf> (2013.07.30)

¹⁷ Thomas Weigend: Should We Search for the Truth, and Who Should Do it? North Carolina Journal Of International Law And Commercial Regulation, Volume 36 – Issue 2, Winter 2011, 389–390. o <http://www.law.unc.edu/journals/ncilj/issues/volume36/issue-2-winter-2011/should-we-search-for-the-truth-and-who-should-do-it/> (2013-11-23)

ésszerű diskurzus eredményeként születik meg, igazságként fogadható el, inkább az eljárási szabályok tartalmára és azok betartására helyezi át a hangsúlyt.

Az igazság felfogásai a különböző büntetőeljárási rendszerekben sem azonosak.

A korrespondencia-elmélettel párhuzamba állítható középkori inkvizitórius eljárás a materiális igazság felkutatását tűzte ki céljául (a hivatalból való eljárás kötelezettségét támasztva). Azt feltételezi, hogy az igazság felderítésének legjárhatóbb útja egy pártatlan bíró által végzett objektív vizsgálat. Így tipikusan a bíró feladata annak meghatározása, hogy mire terjedjen ki a nyomozás, mely tanúkat, szakértőket hallgassák meg, továbbá, hogy milyen dokumentumokat vagy bizonyítékokat mutassanak be.¹⁸

Ezzel szemben az akkuzatórius eljárás a vád és a védelem közötti jogvita eldöntését célozza, s a formális (eljárási) igazság elérésére törekszik. A vita eldöntéséhez szükséges mértéken túl nem keresi a tényigazságot.¹⁹ Ez a felfogás a konszenzus-elmélettel mutat rokon vonásokat.

Napjaink eljárásjogi rendszerei nem képesek visszatükrözni a klasszikus igazság-felfogásokat a maguk tisztaságában, ehelyett inkább azok ötvözeit mutatják be. Ez a növekvő tendencia leginkább azzal magyarázható, hogy önmagában sem az inkvizitórius, sem az akkuzatórius rendszer nem bizonyult hatékonynak az igazság felderítése szempontjából.²⁰

¹⁸ The Search For Truth In Criminal Process: i. m. 1–3. o.

¹⁹ Erdei (2010): i. m. 13. o.

²⁰ Weigend: i. m. 398. o.

4. Az igazság felderítése az inkvizitórius rendszerben

A német eljárásjogi rendszer a kontinentális jogi gondolkodástól áthatva főként inkvizitórius jegyeket hordoz magában. A büntetőeljárás legfőbb célja az állami büntetőigény érvényesítése, az igazságszolgáltatás alapvető feladata pedig az igazság megállapítása, annak ellenére, hogy az „igazság” szó nem szerepel a német büntetőeljárásról szóló törvényben.²¹

Az inkvizitórius rendszer jellemző jegyei az egész német büntetőeljárást áthatják, s így sokkal kitüntetettebb szerephez jut az anyagi igazság elve, mint az akkuzatórius modellben.

Az eljárás folyamán a törvények őret megtestesítő ügyész egy pártatlan, objektív, elkülönült nézőpontot képvisel, s amerikai kollégáival ellentétben nem a győzelmet hajszolja, hanem az igazságot keresi a tárgyalás során.²²

A német jog elfogadhatatlannak tekinti a tanúk és gyanúsítottak vallomásait, ha a hatóság tagjai a kihallgatás során illegális eszközöket (pl. erőszak, fenyegetés, csalás) használtak fel. Néhány kivételtől eltekintve, nem jelentős azon esetek száma, amelyek szükségszerűen a bizonyíték kizárásához vezetnek, hiszen a német bíróságok továbbra is elfogadhatónak tekintik az eljárási hibával érintett bizonyítékot.²³ A kontinentális gondolkodásban kialakult ezüstartálcá elv Németországban is érvényesül. Ezen szabály alapján csakúgy, mint az angolszász rendszerre jellemző mérgezett fa gyümölcsének elve alapján, a jogsértően szerzett bizonyíték nem használható fel. A különbség abban ragadható meg, hogy a jogsértést egy magasabb szintű fórum vagy hatóság korrigálhatja, s a bizonyíték felhasználhatóvá válhat.

Weigend arra a következtetésre jut, hogy az emberi jogok eszméjének terjedésével egy új tendenciát figyelhetünk meg a német bíróságok gyakorlatában. E szerint egyre nagyobb hajlandóságot mutatnak a bírák arra, hogy elutasítsák az egyén alapjogainak tiszta, szándékos megsértésével összefüggésben megszerzett bizonyítékokat.²⁴ Ez érthető is, hiszen a német büntetőjog is jogállami keretek között értelmezi az állami büntetőigényt és annak érvényesítését. Az igazság felderítésének kötelezettsége és az egyéni jogok védelme gyakran konfliktusba kerülnek egymással a büntetőeljárás során, ugyanis az igazság kiderítése gyakran az egyéni érdekekbe, jogokba történő beavatkozással jár. A két

²¹ Mohácsi Barbara : A büntetőeljárás "igazságkutatás" és az alapjogi garanciák egyensúlya a német büntetőeljárás jogban (A naplófeljegyzés mint bizonyíték). In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara), ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 316. o

²² Richard S. Frase: The Search for the Whole Truth About American and European Criminal Justice. Buff. Crim. L. Rev. 821 (1999-2000) In: The Search For Truth In Criminal Process, 7-8. o.

²³ Weigend: i. m. 399-401. o.

²⁴ Uo. 401. o.

érdek arányos kiegyenlítése mind az elméletben, mind pedig a gyakorlatban nehéz feladatot jelent.²⁵

Látható tehát, hogy a német büntetőeljárás is kezd eltávolodni inkvizitórius gyökereitől. Az igazság felderítése továbbra is az eljárás Achilles-sarkát jelenti, azonban egyre inkább eltolódik a hangsúly a védendő értékek között.

Hasonló tendenciát figyelhetünk meg a francia eljárásjogi rendszert vizsgálva. A hagyományosan inkvizitórius jellemzők a nyomozási szakasz során érvényesülnek, azonban a tárgyalás már akkuzatórius jelleget mutat, amely során a törvény aktív szerepkörrel ruházta fel a feleket.

Az akkuzatórius eljárás francia felfogása sokkal korlátozottabb és formalizáltabb, mint az angolszász rendszerben, mert csupán az eljárás tisztességes és kontradiktórius voltára, valamint a felek közötti egyensúlyra terjed ki. Csakúgy, mint a német rendszerben, a bizonyítékokra vonatkozó kizárási kötelezettségek, valamint a terhelt hallgatáshoz való joga az igazság feltárásának akadályát jelenti.²⁶

Az inkvizitórius rendszer vizsgálata körében érdemes egy rövid kitekintést vetni Kína és Japán büntetőeljárására is.

Kínában bizonyos mértékig inkvizitóriusnak nevezhető a büntetőeljárás. Ezt jelzi az is, hogy a kínai büntetőeljárás legfőbb feladata az igazság maradéktalan megállapítása. A büntetőbíró kitüntetett szerepet játszik az eljárásban, ami a kínai társadalmi környezettel, közrenddel és államszervezettel magyarázható. Az elmúlt években azonban újféle tendenciát figyelhattunk meg, hiszen Kína számos akkuzatórius rendszerre jellemző elemet emelt be az eljárásba, s a vádlott szerepe is jelentős mértékben javult.²⁷

A japán eljárásjogi kultúra merőben eltér az európai rendszerektől, s az inkvizitórius jegyek mellett egyre több akkuzatórius jellemzőt fedezhetünk fel benne. Az eljárás lényeges szereplői az ügyészek, akiknek legfőbb feladata az igazság felderítése. A vádlottaknak itt is joguk van hallgatni, de gyakori elvárás tőlük az is, hogy ismerjék be a bűnösségüket.²⁸ (Ez az oka annak, hogy Japánban az elítélések száma igen magas, 99.8 %)²⁹

²⁵ Mohácsi: i. m. 316. o.

²⁶ Weigend: i.m. 399. o.

²⁷ The Search For Truth In Criminal Process, i. m. 9. o.

²⁸ David T. Johnson: The Japanese Way Of Justice. Oxford University Press, New York, 2002, 243–244. o. <http://www.books.google.com> (2014-08-12)

²⁹ Norimitsu Onishi, Pressed by Police, Even Innocent Confess in Japan. N.Y. Times, May 11, 2007, <http://www.nytimes.com/2007/05/11/world/asia/11japan.html?pagewanted=print>. (2013-11-23)

A japán igazság felfogásban az igazságosság elsősorban a jogi igazságon, a tények teljes körű felderítésén alapszik. A döntés meghozatalánál a vádlott egyéni körülményei és szükségletei is szerepet kapnak. Az igazságot nem azonosítják a büntetés fogalmával, hanem egyfajta gyógyító funkciót is társítanak hozzá.³⁰

³⁰ Johnson: i. m. VII. o.

5. Az igazság felderítése az akkuzatórius rendszerben (amerikai gyakorlat)

Az amerikai büntetőeljárásjogi rendszer eredetileg tisztán akkuzatórius jegyeket hordozott magában, napjainkban azonban már nem kizárólag a tisztességes eljárás követelményeinek érvényesítését hivatott szolgálni. Az eljárás további célja ugyanis az, hogy meghatározza, "mi is történt valójában."

A tényállás maradéktalan felderítése, azaz az anyagi igazság megállapítása számos akadályba ütközik, melyek főként az eljárásjogi rendszer felépítésében rejlenek.³¹

Elég egy példát vetnünk az angolszász rendszer precedensjellegére. Az ítélezés során a bírói jogalkotás, valamint a döntési mintákhoz való makacs ragaszkodás az igazság felderítésének gátját képezi. A bíró ugyanis nem arra törekszik, hogy felkutassa az alkalmazandó jogszabályt, vagy, hogy felderítse a jogalkotó szándékát – a feladata ezzel szemben inkább annak eldöntése, hogy a vizsgált eset mutat-e hasonlóságot egy korábbi, irányadó precedenssel.³²

A következő problémát a felek közötti egyensúlyhiány jelenti. A rendszer azon a téves előfeltevésen alapul, hogy az igazság úgy érhető el, ha a feleket az összes olyan eszközzel felruházzuk, amelyek saját igazuk bizonyítására szolgálnak. Az elmélet tökéletesen működhetne, ha a felek egyenlő pozícióban lennének, azonban a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Az egyik fél, az állam ugyanis erőfölényben van, hiszen hozzáférése van az összes (többek között helyszíni) bizonyítékhoz. A másik fél számára azonban nem igazán adott annak a lehetősége, hogy a kulcsfontosságú, perdöntő bizonyítékok birtokába jusson.

Ha már a bizonyítékoknál tartunk, érdemes szemügyre venni a kriminalisztikai bizonyítékok keletkezésének módját. Itt is az állam kedvezőbb helyzetével kerülünk szembe, ugyanis a legtöbb bűnügyi laboratórium a bűnüldöző szervekhez van telepítve. Fennáll a veszélye tehát annak, hogy ezek a laboratóriumok az igazság érvényre juttatásának követelménye helyett az ügyészség, valamint a rendőrség érdekeit próbálják előmozdítani (ami persze nem más, mint a vádlottak elítélése).

A jogorvoslati rendszert vizsgálva ismételten az igazság felderítésének az akadályával találkozunk, hiszen a fellebbezés továbbra is csak indirekt módon foglalkozik az anyagi igazság kérdésével. Magától értetődő tény, hogy a bizonyítékok értékelése, továbbá a bizonyítékok által feltárt igazság meghatározása kizárólag az esküdszék kompetenciájába

³¹ Mirjan Damaska: Evidence Law Adrift 74 et seq. (1997). In: Weigend: i. m. 398. o.

³² Harold See: An Essay on Legal Ethics and the Search for Truth, 3 GEO. J. LEGAL ETHICS 323 (1989), 324. o. <http://www.heinonline.org> (2014-08-01)

tartozik. A fellebbezés során az igazság kiderítése egyáltalán nem, csupán az eljárási kérdések kerülnek fókuszba: azaz, a tárgyalás megfelelt-e az eljárási szabályoknak. A bűnösség és ártatlanság megállapításával kapcsolatos új bizonyítékok előterjesztésére nincs lehetőség.³³

Az amerikai értékrendet is érdemes vizsgálat alá vonni. Az amerikai jogrend ugyanis számos olyan értéket próbál előmozdítani, amelyek inkonzisztensek az igazsággal. Ilyen érték többek között például az emberi méltóság, a magánszférahoz való jog vagy a szólásszabadság joga. Ezek, a magánszféra sérthetetlenségét biztosító jogok a bizonyítékok kizárásának szabályaihoz vezetnek³⁴. A mérgezett fa gyümölcsének elve, mely kimondja, hogy a törvénysértő módon szerzett bizonyítékok az eljárás során nem használhatóak fel, tipikusan az angolszász jogterületen, az USA-ban érvényesül, s a szabad mérlegelés lényeges korlátját jelenti. Másik példa a Double Jeopardy klauzula, amely a ne bis in idem elvnek feleltethető meg az európai jogi gondolkodásban.³⁵

Az emberi méltóságra és az elidegeníthetetlen jogokra alapozva a terhelt nem tárgya, hanem alanya az eljárásnak. Ezáltal joga van hallgatni (Miranda-elv) és együttműködési kötelezettség sem terheli.³⁶ Jól látható, hogy bizonyos fokig mérlegelni kell a védendő értékek között, és ez a mérlegelés nem szükségszerűen az igazság javára dől el.

A bírók passzív szerepe, valamint a védők részrehajló természete sem könnyíti meg a tényállás pontos feltárását. A védő funkciója élesen elkülönül a bírók szerepkörétől, hiszen a pártatlanság követelményének egyáltalán nem kell megfelelniük. A bírácoknak alapvető feladatuk az objektív igazság előtérbe helyezése az egész ítélkezési folyamat alatt. Ezzel szemben a védőként eljáró ügyvédeknek elsődlegesen nem az igazság, hanem az ügyfelük felé kell lojalitást tanúsítaniuk.³⁷

A legfőbb probléma azonban az, hogy az amerikai akkuzatórius eljárás sokkal nagyobb hangsúlyt fektet magára az eljárásra, mint az igazság felderítésére. Egy-egy eset végkimenetele jóval a tárgyalás előtt, már a nyomozási szakasz során eldőlt. Ha valóban az igazság és a megbízhatóság lenne az eljárás fő célja, akkor a bizonyítékok összegyűjtésére és értelmezésére, valamint a nyomozási szak minőségi fejlesztésére kellene nagyobb hangsúlyt

³³ Keith A. Findley: Adversarial Inquisitions: Rethinking the Search for the Truth. New York Law School Review, Volume 56 No. 911, 2011-12, 914-917. o., <http://ssrn.com/abstract=1904588> (2013-11-23)

³⁴ Franklin Strier: Making Jury Trials More Truthful. 30 U.C. Davis L. Rev. 95, 107 (1996). In: Findley: i. m. 917.o.

³⁵ Findley: i.m. 917. o.

³⁶ The Search for Truth in Criminal Process, i.m. 7. o.

³⁷ Marvin E. Frankel: The Search For Truth: an Umpireal View. University Of Pennsylvania Law Review, Vol. 123 N. 5, May 1975, 1035. o., http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5786&context=penn_law_review (2014-07-18)

fektetni.³⁸ Ugyanis a jelenlegi eljárást az egyenlőtlen pozícióban lévő felek irányítják - mindkét fél szeme előtt a "győzelem" lehetősége lebeg, nem pedig az anyagi igazság felderítése. A rendszer így hamis elítélésekhez, justizmordokhoz, kriminalisztikai hibákhoz, valamint rendőri és ügyészi kötelezettségszegésekhez vezet.³⁹

³⁸ Findley: i. m. 929. o.

³⁹ Uo. 912. o.

6. Az igazság felkutatása a hibrid rendszerekben

Az elmúlt évtizedben számos vegyes rendszer alakult ki. Ezek az eljárási rendszerek bizonyos tekintetben továbbra is hűek inkvizitórius gyökereikhez, azonban számos elkülönült akkuzatórius jellemzővel bírnak. A legjobb példa a vegyes megoldásra az olasz eljárásjogi rendszer.⁴⁰

A mai olasz büntető perrendtartás tipikusan hibrid jelleget hordoz magában, azonban ez a rendszer egy hosszú történelmi folyamatnak a gyömölcse.

Az olasz büntetőeljárást egészen 1988-ig inkvizitórius jelleggel bírt, amelyet lényegében az 1930-as Codice Rocco képviselt. A nemzetiszocialista éra alatt született kódex a büntetőeljárást két szakaszra osztotta: nyomozási (istruzione) és tárgyalási szakra (dibattimento). A kódex a nyomozási szakaszra helyezte a hangsúlyt, amit jelzett az is, hogy a nyomozási bíró (giudice istruttore) igen széles jogkörrel rendelkezett. A nyomozási szakasz legfőbb célja a (materiális) igazság feltárása volt. Az ezt követő tárgyalási szakasznak nem tulajdonított különösebb jelentőséget a Kódex, csupán a korábban beszerzett bizonyítékok ellenőrzését szolgálta.⁴¹

Az így kialakult rendszer azonban számos defekttel küszködött, s a hatékonyság növelésének, valamint az eljárás gyorsításának igénye számos reformhoz vezetett.⁴²

A rendszer átfogó megreformálására 1988-ban, a Codice di procedura penale italiana (C.P.P) megalkotásával került sor. A lényegi változás a vádelvű, akkuzatórius rendszer bevezetése volt. Az új C.P.P bizonyos tekintetben meghaladta az akkuzatórius modellt, hiszen továbbra is a materiális igazság felderítését tekintette az ítékezés legfőbb feladatának. Az eljárás kognitív funkciója tehát továbbra is megmaradt, csupán az igazság felderítésének módja változott meg. A korábbi monológos szerkezetet felváltotta a vádelvű rendszerekre jellemző kontradiktórius modell.⁴³

A törvénykönyv élesen elválasztotta egymástól a nyomozási és a szóbeli szakaszt. A nyomozási cselekmények elvégzése az ügyészség és a rendőrség hatáskörébe tartozott. Ekkor gyűjtötték össze a bizonyítékokat. A nyomozást követte az eljárás szóbeli szakasza, mely

⁴⁰ Weigend: i. m. 402. o.

⁴¹ Giulio Illuminati: The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). Washington University Global Studies Law Review, 1. o., <http://ssrn.com/abstract=827964> (2013-11-23)

⁴² Macro Fabri: (1994). Theory Versus Practice of Italian Criminal Justice Reform. Judicature 77, 211 In: Changsheng Li: Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. Journal Of Politics and Law, Vol. 1., No. 4., December 2008, 13. o.

⁴³ Moccia Sergio: Vérité substantielle et vérité du proces. In.: Déviance et Société, 200, Vol. 24., No. 1., 111. o. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ds_0378-7931_2000_num_24_1_1719 (2013-11-23), C. Cass., sez.un., 6.11.92, in Rep. Foro it. 1993, II, 65. In.: Moccia, i. m. 111. o.

során a felek indítványozhatták a bíróságnál, hogy az ismertesse az egyes álláspontok alátámasztására szolgáló, a nyomozás során végzett cselekményekből következő tényeket. Lényegi különbség a korábbi eljáráshoz képest, hogy az ügyben eljáró bíróság nem fért hozzá a nyomozás teljes anyagához, csupán a szóbeli szakasz során a felek által kiválasztott, bizonyítékként elfogadott elemekhez. Végző soron a tárgyalás során derült fény a lényegi igazságra, amely lehetővé tette az ítélet megalkotását.

Az új rendszer azonban nehezen igazodott az inkvizitórius hagyományokkal rendelkező olasz bíróságok igényeihez: ennek eredményeként, nem sokkal a C.P.P. hatálybalépését követően, mind a Corte costituzionale, mind pedig a rendes bíróságok a korábbi inkvizitórius modell gyakorlatához fordultak. A jogalkotói és a bírói értékelések közötti eltérések a C.P.P. módosításához vezettek.⁴⁴

Az inkvizitórius "visszarendeződés" az Alkotmányt sem hagyta érintetlenül: az Alkotmány 111. cikkének módosítása során rögzítették az akkuzatórius eljárás alapelveit, azonban bizonyos mozgásteret biztosítottak a jogalkotó számára. Ez a mérlegelési mozgáster az olasz büntetőeljárást köztes modellé alakította át, határozottan akkuzatórius jelleggel, az inkvizitórius modell jegyeivel vegyítve.⁴⁵

Az egyik legjobb példa az akkuzatórius modell áttörésére a C.P.P. 409. cikkének (5) bekezdése. Hagyományosan a nyomozási szakaszban az előzetes nyomozással megbízott bíró (giudice per le indagini preliminari – a G.I.P.) passzív szerepkört tölt be, s feladata arra korlátozódik, hogy biztosítsa az eljárás jogszerű lefolytatását, és garantálja a terhelt, valamint a bűncselekmény sértettjének jogait. A G.I.P. nem avatkozik be a nyomozási cselekményekbe, mivel a bizonyítékokat alakszerűen a szóbeli szakasz folyamán nyújtják be. Ez a passzív szerepkör az ügyészt a nyomozási szakaszban az eljárás előmozdítójává teszi, mivel a nyomozás irányítása és a büntetőeljárás indítványozása kizárólag az ő feladata. A tisztán akkuzatórius modell alóli kivételként a C.P.P. 409. cikkének (5) bekezdése előírja, hogy a G.I.P. elrendelheti, hogy az ügyész „emeljen vádat”, ily módon kilépve passzív szerepből a törvényesség elvének területén.⁴⁶

Kérdés, hogy egy ilyen komplex, hibrid rendszer keretei között milyen szerephez jut az

⁴⁴ Az olasz Alkotmánybíróság az 1998. évi 361. döntésében az C.P.P. 513. cikkének 2. bekezdését alkotmányellenessé nyilvánította, s ezáltal biztosította a bíróságnak azt a jogot, hogy a nyomozás során keletkezett iratokat, s az ügyész előtt tett nyilatkozatokat a tárgyaláson mindennemű korlátozás nélkül felolvashassa. In: Moccia: i.m. 113. o.

⁴⁵ <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lng1=hu,hu&lang=&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=621094:cs> (2013.11.23.)

⁴⁶ In: <http://eur-lex.europa.eu>: i. m.

igazság felderítése. Úgy tűnik, hogy az olasz ítélkezés továbbra is ragaszkodik az igazság felderítésének klasszikus, inkvizitórius modelljéhez. Valójában nem tehetünk különbséget formális és materiális igazság között, hiszen az eljárásban csupán egyetlen igazság létezik, amely egy kontradiktórius eljárás keretében születik meg. Az olasz eljárás legfőbb feladata így továbbra is az igazság megállapítása, a korábbiakhoz képest azzal a különbséggel, hogy annak felderítése, a bizonyítás kérdésében az akkuzatórius eljárás szabályai szerint történik.⁴⁷

Ez az hibrid rendszer jellemző a nemzetközi büntetőbíróóságok gyakorlatára is, melyek arra törekednek, hogy a felek aktív szereplését párosítsák a bírói felelősséggel.

A Nemzetközi Törvényszék (1993) eljárásának és bizonyításának szabályaira jelentős hatással volt az angolszász akkuzatórius eljárás, azonban egyre több olyan rendelkezést figyelhetünk meg, amelyek mereven eltávolodnak az akkuzatórius jellegtől. A bíróság Eljárási és Bizonyítási Szabályzatának 90.F Cikke például felhatalmazza a bírói tanácsot arra, hogy ellenőrzést gyakoroljon a tanúk meghallgatása valamint a bizonyítékok bemutatása felett. Ez kettős célt szolgál: egyrészt időnyerést, másrészt az igazság felderítését. Az igazságügyi hatóságok ellenőrző funkciója ugyan egyik eljárási rendszertől sem áll távol, azonban nem túl gyakori eset, hogy az igazság megállapítása, mint elérendő cél szerepeljen egy bíróság eljárási szabályzatában.

A kontinentális jogi gondolkodás hatása még hangsúlyosabban jelenik meg a Nemzetközi Büntetőbíróóság eljárási szabályaiban. A Statútum által felvázolt eljárás mind inkvizitórius, mind akkuzatórius jellemzőkkel is rendelkezik.

Alapvetően a feleket illeti meg az a jog, hogy a javukra szóló bizonyítékokat szolgáltatassanak, azonban a 64.cikk (6) pontjának (d) bekezdése alapján bírói tanács további bizonyítékok előterjesztését rendelheti el.

Az előbb említett bíróságok alapszabályzataiban megtalálható rendelkezések az akkuzatórius rendszer lágy verziójának tekinthetők: a bírók általában távol maradnak a bizonyítékok bemutatásától, azonban szubszidiárius jogukból eredően további bizonyítékok előterjesztését rendelhetik el. Ezáltal közvetetten aktív szerepet játszanak az igazság felderítésében.⁴⁸

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát jelentősen áthatotta az Emberi Jogok Európai Egyezményének szelleme.

Az Egyezmény az anyagi, azaz materiális igazság helyett elsőbbséget nyújt a processzuális igazságnak. Mivel pedig az benne biztosított jogok tartalmát az Emberi Jogok Európai

⁴⁷ Moccia: i.m. 116. o.

⁴⁸ Weigend: i.m. 402-404. o.

Bíróságának esetjoga tölti ki, nem meglepő, ha EJEK gyakorlatát megfigyelve az akkuzatórius elemek sokaságával találkozhatunk.

A Konvenció 6. cikke fogalmazza meg a fair eljárás követelményeit. Mit is értünk tisztességes eljárás alatt? A fair-eljárás az amerikai jogi gondolkodás szülte fogalom: az eljárás akkor tisztességes, ha a szabályai nem kedveznek egyik félnek sem, s mindkettőnek esélyt adnak arra, hogy álláspontjukat érvényesíteni tudják. Az ilyen per eredményét a szabályok esélyegyenlőségét garantáló minősége és azok megtartása - a "processzuális igazságosság" – legitimálja, azonban annak érdemi helytállósága figyelmen kívül marad.

Az Egyezményben részes államok nem arra vállaltak kötelezettséget, hogy a bíróságaik materiálisan igazság elvének megfelelő hoznak, azaz a tényállást a valóságnak megfelelően állapítják meg a jog helyes alkalmazása mellett. Kötelezettségük annak biztosítására korlátozódik, hogy az ítélet a 6. cikkben megfogalmazott keretek között szülessen meg.

A nemzeti jog interpretációja nem a strasbourgi bíróság feladata, mint ahogy az sem, hogy a nemzeti hatóságok esetleges ténybeli vagy jogi tévedéseit feltárja.⁴⁹

Az EJEK által (is) elfogadott formális igazság tehát nem más, mint a bizonyítás szabályainak betartásával megállapított tények minősége. Ha a ténymegállapítás a jog előírásainak betartásával történik, eljutunk a processzuális igazsághoz, függetlenül attól, hogy materiális értelemben a dolog így áll-e, vagy sem.⁵⁰

⁴⁹ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában, A tisztességes eljárás büntetőügyekben - emberijog-dogmatikai értekezés, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 66-74. o

⁵⁰ Erdei Árpád: Az igazságon alapuló büntető ítélet ideálja és a valóság. In: Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Elek Balázs - Háger Tamás - Tóth Andrea Noémi), Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014, 76. o.

7. Igazságkeresés a magyar gyakorlatban

Magyarországra a vegyes eljárási rendszer jellemző, ami a különböző igazság-felfogások ötvözését is jelenti egyben.

Általánosságban elmondható, hogy a vegyes rendszer egymástól jelentős mértékben eltérő elemeket vegyít: a nyomozási szakban számos inkvizitórius vonást tartalmaz, míg a per szakaszában inkább a vádelv dominál. A magyar büntetőeljárás törvény tehát a szélsőséges álláspontok közötti arany középútra helyezkedik: az eljáró hatóságok feladataként a tényállás valóságnak megfelelő tisztázását tűzi ki célul, azonban elfogadja azt, hogy bizonyos gyakorlati nehézségek és akadályok miatt ez nem mindig lehetséges. Így csupán a bűnösség megállapításának és a büntetés kiszabásának alapja az igazság elérése.⁵¹

7.1. Az igazság kérdése az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az anyagi igazság kérdésköre az Alkotmánybíróság esetjogának is szerves részét képezi.

A törvényességi óvás intézményét megszüntető döntésében (9/1992. AB hat.) az Alkotmánybíróság nem foglalt állást a processzuális igazság elsődlegességének tétele mellett, azonban azt is megállapította, hogy az állam nem biztosít alanyi jogot a materiális igazság feltétlen elérésére. Az anyagi igazság elvét össze kell egyeztetnünk a jogrendszer többi alapelvével, és a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül kell megvalósítanunk. Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírói döntés sem lesz törvénysértő. Az igazságos és törvényes bírói döntéshez azonban további garanciát biztosít az Alkotmány: alkotmányos jogot a jogorvoslathoz.

Az anyagi igazságosság és a jogbiztonság követelményét a jogerő intézménye hozza összhangba, a jogbiztonság elsődlegessége alapján. Az Alkotmánynak megfelelően biztosított jogorvoslati lehetőségek mellett beállott jogerő pedig a jogrend egészének biztonságát szolgálja.⁵²

A közalkalmazottak jogállásával kapcsolatos, 4/1998. (III. 1.) AB határozatban a bíróság arra megállapításra jutott, hogy az Alkotmány valóban nem azt garantálja, hogy a bírói eljárás eredménye minden esetben helyes lesz, de biztosítja azt, hogy ne szülessen olyan törvényi rendelkezés, amely ezt eleve kizárja. Az anyagi igazság érvényre juttatását ellehetetlenítő

⁵¹ Herke - Fenyvesi – Tremmel: i.m. 33. o

⁵² 9/1992. (I.30.) AB határozat

szabályozás tehát sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, a jogállamiság elvét.⁵³

Az 5/1999. – es döntésében a bíróság a jogbiztonság és az anyagi igazság elvének összeütközésével találta szembe magát. Az AB már korábbi döntésében is kifejtette, a materiális igazság elve a jogbiztonság keretein belül érvényesülhet csupán. Nem meglepő tehát azon megállapítása, mely szerint a jogbiztonság elvének és a törvénynek megfelelő megbüntetés követelményének konkurálása esetén az előbbi élvez prioritást. A jogbiztonság érdekében el kell viselni azokat a bírói hibákat vagy tévedéseket, amelyeknek egyes elkövetők enyhébb büntetéséhez vezetnek. A jogállam lényegi ismervét jelentő jogbiztonság követelményével és a jogerő tiszteletével ellentétes az, ha az állam büntető hatalmának gyakorlóit a jogerő beállta után (akár hosszú idővel is) lehetőséget kapnak a téves vagy hibás jogerős bírósági határozatnak a terhelt terhére – a jogerő feloldására irányuló rendkívüli perorvoslati eljárás mellőzésével – történő módosítására.⁵⁴

Ugyancsak a jogbiztonság és a jogállamiság elveinek elsőbbsége mellett foglalt állást a bíróság egyik 1992-es határozatában. A határozatban megállapította, hogy a jogviszonyok igazságtalan eredménye önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat. A jogállam jogrendje senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat, ezek ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend szerint, jogállami garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet motívuma a büntetendőségnek, de a büntethetőség jogalapjának alkotmányosnak kell lennie.⁵⁵

Látható tehát, hogy az Alkotmánybíróság a materiális igazság elvét csupán jogállami keretek között értelmezi, s nem tartja egy abszolút, feltétlen, maradéktalanul megvalósítható követelménynek. Bár direkt módon nem köteleződött el a processzuális igazságfelfogás mellett, esetjogát áttekintve azonban arra a megállapításra juthatunk, hogy a perben elérhető igazság kérdését mégiscsak az eljárásbeli igazság javára döntötte el.

Ezt a gondolatot támasztja alá az AB 6/1998. (III.11.) határozata. E döntés szerint az Alkotmány 57. § (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat, vagy valamely perben jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. A "tisztes eljárás" (fair trial) követelménye nem egyszerűen egy a bíróságnak és az eljárásnak itt

⁵³ 4/1998. (III. 1.) AB határozat

⁵⁴ 5/1999. (III.31.) AB határozat

⁵⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat

megkövetelt tulajdonságai közül (ti. mint "igazságos tárgyalás"), hanem az idézett alkotmányi rendelkezésben foglalt követelményeken túl az 57.§ többi garanciájának teljességét is átfogja. Nincs olyan szükségesség, amely miatt a tárgyalás "tisztességes" voltát arányosan ugyan, de korlátozni lehetne; ehelyett a tisztességes tárgyalás fogalmán belül kell kialakítani egy ismérrendszer, amely annak tartalmát adja, s csak ezen belül értékelhető bizonyos korlátozások szükséges és arányos volta.⁵⁶

⁵⁶ 6/1998. (III.11.) AB határozat

8. Az igazság elvének érvényesülése az alapelvek rendszerében

8.1. Az alapelvekről általában

A büntetőeljárás alapelvei olyan általános tételek, amelyek együttesen határozzák meg a büntetőeljárás rendszerének, működésének és az eljárási alanyok helyzetének legfontosabb vonásait. A jogalkotó az eljárási alapelveket olykor jogi normában deklarálja, de van, hogy törvényszövegbe foglalásuk elmarad. Ilyenkor az eljárásjog szabályaiból állapítható meg, hogy a jogalkotó vezérfonalként tekintett rájuk.⁵⁷

A napjainkban érvényes alapelveket megvizsgálva megállapítható, hogy van olyan, amely időközben, újként jelent meg, ezért az eljárás története nem igazolhatja, a korábbi tudomány pedig nem ismerhette el őket. Az új alapelvek között akad olyan, amelyiknek csupán a megfogalmazása új, azonban a formulába felvett elemek már régóta érvényesülnek. Új köntösükben rávilágítanak a bennük összefogott elemek összefüggéseinek a fontosságára, és ezáltal a hatókörüket bővítik. Ilyen új alapelv például a tisztességes eljárás elve.

Az új elvek megjelenésével azonban azt tapasztalhatjuk, hogy néhány, hagyományosnak tekinthető elv veszített az erejéből. Ennek legfőbb oka az, hogy a nagyszámú kivétel amelyeket a jogalkotás jogpolitikai célból bevezet, erodálja őket. Erre lehet példa a korábban kétségbevonhatatlan érvényüként magyarázott anyagi igazság megállapításának az elve.⁵⁸

8.2. Az anyagi igazság elve

A materiális igazság eszméjét (eszményét), az anyagi igazság perbeli megállapításának követelményét hosszú időn keresztül az ítélkezés alappillérenek tekintették. Sem a jogalkalmazók, sem a bűnügyi tudományok művelői nem kérdőjelezték meg létjogosultságát, elmélyült vizsgálatát pedig nem ítélte fontosnak a törvénykezéssel, jogalkalmazással "örök elégedetlen" jogbölcselet tudománya sem.⁵⁹ Nem meglepő tehát, hogy az 1986. XXXIII. törvénycikk, a Bünvádi perrendtartás alapelveinek tárgyalása során a korabeli tankönyvek kiemelt helyen kezelték a materiális igazság megdönthetetlennek tűnő bálványát.⁶⁰

A perbeli igazságkutatásra vonatkozó elvárások azonban egy ponton sajátos fordulatot vettek, hiszen az anyagi igazság elvének mindenhatósága tarthatatlan volt. Az "ösbűn" akkor esett meg, amikor a jogalkotás az anyagi igazság perbeli megállapításának követelményét a

⁵⁷ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. Elte Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2011, 125. o

⁵⁸ Erdei (2011): i.m.138. o.

⁵⁹ Kadlót Erzsébet: A „vád igazsága”. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- Könyvkiadó, Budapest, 24. o.

⁶⁰ Elek (2012): i.m. 19. o.

törvényben (a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény) a hatóságok kötelezettségeként írta elő. A jogalkalmazást ezzel teljesíthetetlen feladat elé állította, s a jogfejlődés számára olyan gátat szabott, amely azóta is akadályozza az igazságszolgáltatással szemben megjelent új követelmények, a hatékonyság, az időszerűség teljesítését, valamint az egyszerűsítést támogató intézmények meggyökerezését. Nem nehéz belátni, hogy a jogalkotó a tudomány eredményeit, a racionalitás és a logika követelményeit egyaránt figyelmen kívül hagyó légvárat épített, amelybe csupán a bíróságokat költöztette be. A nekik juttatott igazságmonopólium következményeként a világ kizárólagosan a bíróságokat tette felelőssé az anyagi igazság elhibázott víziójának megvalósításáért.⁶¹

Azt pedig nem nehéz belátni, hogy az anyagi igazság maradéktalan megállapítása voltaképpen lehetetlen: a bűncselekmény egyszeri, egyedi triviális tény, amely az esetek jelentős részében nem rekonstruálható maradéktalanul.⁶² Másrészt, maga a bíró sem feltétlenül bölcsőbb, vagy tapasztaltabb az eljárás többi résztvevőjénél, s azt sem állíthatjuk, hogy mindig két véglet között keresné a józan kompromisszumot.⁶³ Ezen okok miatt a megismerés korlátainak elismerésével egyidejűleg átrendeződött az igazság megállapításának a követelménye⁶⁴, s egyre távolabb kerültünk a materiális igazság doktrínájának igazolásától.⁶⁵

Mindezek ellenére sem söpörhetjük félre a materiális igazság elvét: az anyagi igazság elve olyan történeti képződmény, amely az idők folyamán többé-kevésbé változó tartalommal és terminológiával, de mégis bizonyos relatív állandósággal jellemezte, és jellemzi a mai napig is a büntetőeljárás rendszerét.⁶⁶ Anélkül, hogy az alapelvi rendszerbe beillesztve tárgyalnánk, anélkül, hogy kizárólagossága mellett foglalnánk állást, érdemes szemügyre venni azt, hogy a hatályos alapelvi rendszerbe "beágyazódva" hogyan érvényesül (vagy adott esetben hogyan szorul háttérbe) az oly hosszú időn keresztül eszményített anyagi igazság elve.

8.3. Az officialitás, legalitás elve, és a törvényi kivételek (opportunitás esetei)

"A bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy a törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa." - fogalmazza meg a Be. 6. § (1) bekezdése.

⁶¹ Kadlót: i. m. 24-25. o.

⁶² Finszter Géza: A büntetés igénye - hatalom tudás nélkül? In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin-Kablódi Csaba-Mohácsi Barbara), ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009., 70.o.

⁶³ Tóth Mihály: Közvetett bizonyítás, prekonceptiók és előítéletek. In: A büntetőítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 88.o

⁶⁴ Bárd Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. Fundamentum, 2004/1. szám, 48.o

⁶⁵ Kadlót: i. m. 30. o.

⁶⁶ Elek (2012): i. m. 19. o.

Az eljárási szakirodalom túlnyomórészt és szinte hagyományosan az anyagi joggal kapcsolatos legalitás elvének büntetőeljárásbeli megfelelőjét látja a hivatalbóliságban. A büntető törvények ugyanis feltétlen érvényesülést, végrehajtást kívánnak. Éppen ezért az állam, mint a legerősebb közhatalom a törvényhozás útján nemcsak meghatározza az összes bűncselekményt és büntetést, hanem az egységes és következetes végrehajtás érdekében kifejezetten az állami szervek feladatává, kötelességévé nyilvánítja a büntetőjogi felelősségre vonás lefolytatását.⁶⁷

Az officialitás elvét az Alkotmánybíróság is megerősítette. A demokratikus jogállamban a büntető hatalom az állam alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonására. Ebben a büntetőjogi rendszerben a bűncselekmények a társadalom jogi rendjének sérelmeként jelennek meg, büntetés jogát pedig az állam gyakorolja. A bűnüldözés kizárólagos joga a büntető igény érvényesítéséről való gondoskodás kötelezettségét jelenti. Ezt tükrözi a hivatalból való eljárás törvényben rögzített büntetőeljárási alapelve.⁶⁸

Bárd Károly meglátása szerint az officialitásból eredő kötelezettségek monopólium-jelleggel bírnak, s az általános, kivételt nem tűrő hivatali kötelezettség helyett sokkal inkább feltétlen, minden más személy kívánságától, aktivitásától vagy passzivitásától, helyeslésétől vagy tiltakozásától függetlenül, korlátlanul gyakorolható jogosultságként nyilvánulnak meg.

A legalitás és az officialitás vonatkozásában jelentősége lehet nemcsak annak, hogy az egyes eljárási tevékenységek monopóliummá váltak, hanem annak is, hogy ezek jelentős mértékben egymáshoz kapcsolódnak, s erős befolyást gyakorolnak egymásra.⁶⁹

A legalitás és az officialitás közötti kapcsolat nem vitás, azonban árnyalt különbség húzódik meg közöttük. Az igazságszolgáltatás állami monopóliuma magában foglalja a legalitás elvét, amely alapján az állam kötelezettséget vállal minden bűncselekmény üldözésére. A legalitás érvényesülését az alkotmányosság velejárójaként szokták értelmezni.⁷⁰ Tekinthezünk azonban úgy is rá, mint az officialitás elvének egyik megnyilvánulására. A legalitás elve a törvény előtti egyenlőség és a jogbiztonság követelményéből fakad, azt követeli meg, hogy minden

⁶⁷ Fenyvesi Csaba - Herke Csongor - Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004, 71.o

⁶⁸ 40/1993. (VI. 30.) AB határozat

⁶⁹ Fenyvesi - Herke – Tremmel: i.m. 75. o.

⁷⁰ Elek Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban, In: Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Elek Balázs - Háger Tamás - Tóth Andrea Noémi), Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014, 57-58.o.

egyes bűncselekmény elkövetését felelősségre vonás kövesse.⁷¹

S hogy mi a konkrét kapcsolat az igazság és a legalitás között? A jogpolitikai indíttatású, vagy a célszerűség diktálta, de a jog által nem körvonalazott szelekció mellékhatásai közé tartozik, hogy igazságtalanság kíséri. Egyrészt a bűncselekmény sértettjei, akiknek ügyét félreteszik, hátrányosnak érzik helyzetüket azzal szemben, akiét gondosan kezelik. Másfelől a leplezett tíz bűnelkövető, akin példát statuálnak, miközben kilencven másikat futni hagynak, nemcsak szerencsétlennek érzi magát, hanem igazságtalanul üldözöttnek is.⁷² Nem vitás tehát, hogy a legalitás elvének áttörése, a szelekció nemcsak hogy gátat szab az anyagi igazság felderítésének, de egyben igazságtalansághoz is vezet.

A törvény azonban az officialitás (és a legalitás) elvének maradéktalan alkalmazásának követelménye alól célszerűségi okokból kifolyólag, a törvényben taxatív meghatározott esetekben kivételt enged.

Az opportunitás elve feljogosítja tehát a büntetőügyekben eljáró hatóságokat arra, hogy mellőzzék a bűncselekmény üldözését, a vádemelést, illetve az elbírálást annak ellenére, hogy büntetőjogi akadály fennállásáról nem beszélhetünk. Az opportunitás körébe tartoznak azok a lehetőségek, amikor a törvény annak figyelembe vételével jogosítja fel a hatóságokat az eljárás megindításának a mellőzésére, a bizonyítás mellőzésére, a vádemelés részbeni mellőzésére, továbbá a már megindított eljárás megszüntetésére, hogy e rendelkezésekkel érintett cselekményeknek az elkövetett, s eljárás tárgyát képező jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a vádlott felelősségre vonása szempontjából nincs jelentőségük.⁷³

Napjaink eljárásjogának az egyszerűsítés és a gyorsítás a jelszava⁷⁴, nem meglepő tehát, hogy ennek jegyében az opportunitási eszközök térnyerésének lehetünk szemtanúi. A kifejezetten opportunisták esetek számának növekedésével párhuzamosan pedig a hosszú évtizedeken át uralkodó legalitás eszméjének erózióját figyelhetjük meg.⁷⁵ Azonban ez nem jelenti azt, hogy az opportunitás elvének alkalmazása korlátlan lenne. Amennyiben az eljárás gyorsításával, a költségek csökkentésével vagy a tanúk kíméletével meghatározó előnyök nem érhetőek el, akkor nincs olyan társadalmilag kompenzálható előny, amely a legalitás elvének áttörését indokolná. Nincs helye az opportunitási eszközök alkalmazásának akkor sem, ha a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény bizonyítása körében van jelentősége a kevésbé

⁷¹ Elek (2014): i.m. 60. o.

⁷² Király Tibor: A legalitás a büntetőeljárársban. Jogtudományi Közlöny, 1986/5. szám, 206. o.

⁷³ Elek (2014): i. m. 60. o.

⁷⁴ Bárd Károly: A jogállamiság határai. Magyar Jog, 1989/9. szám, 789. o.

⁷⁵ Fenyvesi - Herke – Tremmel: i.m. 73. o.

súlyos, ún. bagatell bűncselekménynek.

Jogrendszerünkben tehát erős alapelveként érvényesül a legalitás, melynek szerepe az anyagi igazsághoz való ragaszkodás mellett abban is megragadható, hogy az opportunitási eszközök nem alkalmazhatók akkor, ha a megmaradó cselekményrészek bizonyítása, s ezzel együtt az anyagi igazság felkutatása nehézségbe ütközne.⁷⁶

8.4. A tisztességes eljárás elve

A tisztességes eljárás fogalmát a büntetőeljárás nem sajátíthatja ki, hiszen az Európai Bíróság, az Emberi Jogok Európai Bírósága, sőt a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában is jelen van. Maga a fogalom nem újkeletű: a bona fides, az euqitas és a praesumptio bona viri gondolata már a római jogi gondolkodást is áthatotta.⁷⁷

A tisztességes eljárás elve egyetemes alapelv: elemeinek tekintett, annak tartalmát kiegészítő, kibontó egyéb követelmények nem mások, mint a klasszikus értelemben vett, általánosan ismert és elismert büntetőeljárás alapelvek. Lényegében nem más, mint alapelvek gyűjteménye, amely quasi vezérelvként összefoglalja és megjeleníti a komolyabb felelősségre vonás rendjének európai standerdjét, még pontosabban európai minimumát.⁷⁸

Tartalmát egyértelműen magában foglalja az EJEE 6. cikke: mindenkinek joga van arra, hogy ügyét törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot az ellene megalapozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. A 6. cikk 1. pontjában felsorolt egyéb követelmények (ésszerű határidő, nyilvánosság) kiegészítik, majd 2. és a 3. pontban (vád megismerése, védelem, ügyfélegyenlőség) kibontják a tisztességesség jelentését.⁷⁹

A fair eljárás ugyanakkor az amerikai jogi gondolkodás szülte fogalom - nem véletlen tehát, hogy a kontinentális Európa nyelveire lefordíthatatlan. A jogászi gondolkodás aspektusából egy olyan per képét idézi fel, amelynek szabályai mindkét fél számára esélyt adnak arra, hogy álláspontjukat elfogadja az ítélezésre jogosult. Az ilyen per eredményét a szabályok esélyegyenlőséget garantáló minősége, vagyis a processzuális igazság igazolja.⁸⁰ Az pedig könnyen belátható, hogy a materiális igazságot gyakran fel kell áldoznunk a "fairness

⁷⁶ Elek (2014): i.m. 61-62. o.

⁷⁷ Kardos Sándor: Gondolatok a tisztességes eljárásról In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara), ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 200. o.

⁷⁸ Herke-Fenyvesi-Tremmel: i. m. 51. o.

⁷⁹ Király, i. m. (2003), 133. o.

⁸⁰ Bárd (2004): i. m. 47. o.

posztulátum⁸¹ oltárán.

Az eljárás tisztességessége önálló értéket képez, és nem az legitimálja, hogy növeli a perbeli megismerés megbízhatóságát. A fair eljárás normái ugyan érintik a büntetőperbeli megismerést, csak hogy nem arra hivatottak, hogy az igazság kiderítését elősegítsék, hanem egy korábban elvégzett értékelés eredményére vetítve. Az ártatlanság vételeme, a védelemhez való jog, a vád megismerésének vagy a terhelő tanúk kikérdezésének a joga arra szolgál, hogy csökkentse az ártatlanok elítélésének veszélyét. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a fairness gátolná az anyagi igazság kiderítését: a pártatlan bíróhoz való jog, az ügyfélegyenlőség vagy a vádlott és a védő participációs jogai ismeretelméleti alapon is igazolhatók, a tisztességes eljárás egyes elemei gyakran elősegítik a büntetőperbeli ténymegállapítások precizitását.⁸²

Érdemes szót ejteni a súlyosítási tilalom intézményéről is: Herke álláspontja szerint a reformatio in peius tilalma dogmatikai alapja a tisztességes eljárás elvében gyökerezik,⁸³ ebből kifolyólag érdemes ennek keretében tárgyalni.

A súlyosítási tilalom a vádlott részéről egy pszichológiai nyomást feltételez, amely nélkül az elsőfokú ítélet súlyosodásától félne, így a súlyosítási tilalom kiegyenlíti a vádlott helyzetét az ügyességgel szemben, és a fegyverek egyenlőségének elvét szolgálja a tisztességes eljáráshoz való jog alkotórészeként.⁸⁴

Könnyen belátható tehát, hogy a tisztességes eljáráshoz való szoros kapcsolata folytán a súlyosítási tilalom a processzuális igazság megvalósításának egyik eleme. S további tökéletes példa annak szemléltetésére is, hogy hogyan töri át a processzuális igazság a materiális igazság elvét.

A büntető igazságszolgáltatási rendszereket három fő alapelv határozza meg: a hatékonyság, az igazságosság és az emberség. A reformatio in peius tilalma az első és a harmadik elvvel abszolút összhangban áll, az igazság(osság) szempontjából azonban alapvető kérdéseket vet fel⁸⁵: nem beszélhetünk igazságos ítéletről akkor, ha a másodfokú bíróság szerint adott tényállás és bűnösségi körülmények között esetleg jóval súlyosabb büntetés kiszabása lenne indokolt, azonban a súlyosítási tilalom ezt megakadályozza.⁸⁶

⁸¹ Herke – Fenyvesi – Tremmel: i. m. 51. o.

⁸² Bárd (2004): i. m. 48. o.

⁸³ Herke Csongor: Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban, PTE ÁJK, Pécs, 2010, 184. o.

⁸⁴ Uo. 183. o.

⁸⁵ Uo. 229. o.

⁸⁶ Herke Csongor: A súlyosítási tilalom szerepe az igazságos ítéletben. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap-Könyvkiadó, Budapest, 2010, 91. o.

8.5. A bizonyítás szabályai, a bizonyítékértékelési tilalmak

A szabad bizonyítás elve, miszerint a bíróság és az ügyészség a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult *meggyőződése* szerint állapítja meg, kétségtelenül az anyagi igazság érvényesülésének kedvez. Ebből kifolyólag az onus probandi, a bizonyítási teher mindenképpen a materiális igazság gátját jelenti. Érdemes szemügyre venni a Be. 75. § (1) bekezdésében foglalt szabályt. Ez alapján ugyanis, amennyiben az ügyész nem indítványozza, a másodfokú bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök megszerzésére és megvizsgálására. Azaz a Be. 1. §-át szem előtt tartva, bíróság az ügyészt a bizonyítási eljárás adataira figyelemmel sem hívhatja fel bizonyítási indítvány előterjesztésére, de hivatalból elrendelheti bármilyen bizonyítási eszköz beszerzését, ha ez a hiánytalan és helyes tényállás megállapítása érdekében szükséges.⁸⁷ Ez a szabály egyértelműen szembe megy az anyagi igazság elvével, hiszen olyan döntés jogerőre emelkedésére szolgál, amely tényállása nem megalapozott, s a valóságnak sem felel meg.⁸⁸

Nem csupán ez az egyetlen bizonyítási szabály, amely a materiális igazság útjában áll: kétségtelen, hogy a büntetőeljárás szabályozásakor nem lehet az igazság abszolút, mindenáron és minden eszközzel elérendő cél, mivel épp a tisztességes eljárás követelményei miatt az eljárás szereplőinek jogai, érdekei védelmében olyan garanciákra is szükség van, amelyek esetenként szűkíthetik az elkövetőre és a bűncselekményre vonatkozó igazság megállapításának lehetőségét. Ilyen például a terhelt joga a hallgatásra, vagy a bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett bizonyítékok értékelésének tilalma.⁸⁹ Ez utóbbi jelenti az igazság elé állított legkeményebb jogi korlátot. A nem jogszerűen megszerzett bizonyítékok felhasználhatóságának tilalmából következik, hogy legyen az bármennyire alkalmas a materiális igazság feltárására, a jogrend előbbre való az igazságnál.⁹⁰ Minél több bizonyítási szabályt, s ezen belül tilalmat tartalmaz a büntető eljárásjog, annál több "igazságellenes tényező" (azaz megismerési korlát) érvényesül.⁹¹

A tiltott módon megszerzett bizonyítékok példájául szolgáló egyik leghíresebb jogeset kétségtelenül a német Daschner-per. Különlegessége továbbá, hogy tökéletesen szemlélteti az anyagi és a processzuális igazság közötti éles határt.

⁸⁷ BK 1/2007.

⁸⁸ Elek (2012): i. m. 55. o.

⁸⁹ 14/2004. (V. 7.) AB határozat

⁹⁰ Elek Balázs: A bírói meggyőződés és a megalapozott tényállás összefüggései, JURA, 20. évf. 1. szám, 2014, 48. o.

⁹¹ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 153. o.

2002. szeptember 27-én Magnus Gaefgen, egy német joghallgató elrabolta egy üzletember 11 éves kisfiát és szabadon bocsátását egy millió euró összegű váltságdíj kifizetésétől tette függővé. A rendőrök a gyermekrablót a váltságdíj átvétele során letartóztatták, majd megkezdtek kihallgatását. Mivel Gaefgen az önvádra kötelezés tilalmának elve alapján megtagadta a kisfiú hollétére és egészségi állapotára irányuló kérdésekre történő válaszadást, a kihallgatást végző nyomozó Daschner, a frankfurti rendőrség helyettes vezetőjének utasítására azzal fenyegette meg a gyanúsítottat, hogy olyan fájdalmat fognak neki okozni, amelyet sohasem fog elfelejteni.⁹²

Daschner minderről - igazi németes precizitással - külön feljegyzést is készített, amelyet az ügy irataihoz csatolt. Egészen pontosan azt tervezték, hogy egy munkatársuk orvosi felügyelet mellett, lehetőleg sérülés okozás nélkül hátrafeszíti a delikvens kezeit. A sors tragikus fintora, hogy az eltűnt gyermek ekkor már nem volt életben, és Gaefgen hiába tört meg a fenyegetés hatására, már csak a holttest felkutatásában nyújthatott segítséget.⁹³

2003. július 28-án Gaefgent életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték emberrablás és emberölés bűntette miatt, azonban a Frankfurti Regionális Bíróság a rendőrök felelősségre vonásától sem tekintett el: Daschnert és az utasítását végrehajtó nyomozót 2004. december 20-án bűnösnek mondták ki hivatalos személyként elkövetett kényszerítés miatt.⁹⁴

A bíróság tehát nem fogadta el a kínzás alkalmazását még akkor sem, ha a mérleg másik serpenyőjében egy emberi-gyermeki élet megmentése foglalt helyet. A döntésben nyilván szerepet játszott az ellenkező következtetés messzire nyúló kihatásának veszélye: ugyanis ha a kicsikart vallomás alapján megtalálták volna az áldozatot, a terhelt saját maga ellen szolgáltatott volna bizonyítékot, amit értelemszerűen fel lehetett volna használni az eljárásban.⁹⁵

A bíróság ítéletének zárásaként a görög tragédiák katarziséhoz hasonlította az eljárás jelentőségét. A jogrend csak akkor tisztulhat meg a jog és az igazságérzet között feszülő ellentétektől, ha a közvélemény közvetlenül szembesül azokkal a nehézségekkel, amelyek az alapjogok értelmezése kapcsán felmerülnek.⁹⁶

A jogeset rámutat arra, hogy komoly dilemmát okoz az a helyzet, amikor a jogszerű eljárás és

⁹² Florian Jesseberger: Bad Torture - Good Torture? What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany. J Int Criminal Justice, (November 2005) 3 (5), 1059-1073. o., <http://jicj.oxfordjournals.org/content/3/5/1059.full.pdf+html> (2014-07-18), 1061. o.

⁹³ Filó Mihály - Az inkvizítor védelmében - a kínzás jogállami apológiája? Fundamentum, 9. évf. 3. szám, 2005, 89-90. o

⁹⁴ Jesseberger: i.m. 1064. o.

⁹⁵ Korinek László: A bűntüldözés alkotmányos alapjai, Közjogi Szemle, 1. évf. 1. szám, 2008, 43. o.

⁹⁶ Filó: i. m. 95-96. o.

az emberi élet között kell választani. A német megoldás, amely jogellenesnek minősítette a cselekményt, azonban csak jelképes büntetést szabott ki, épp annak a kvázi elismerése, hogy a jog határhelyzetekben nem képes döntést hozni, vagy legalábbis csak "rossz" döntést tudna hozni, ezt pedig nem akarja felvállalni. Vannak tehát olyan kirívó esetek, amikor szinte lehetetlen a materiális és a processzuális igazság között választani.

Persze ezek után jöhetne a klasszikus vád, mely szerint 'jogállam ellenében nem lehet jogállamot építeni', azaz a büntető eljárásjognak a terhelt számára védelmet biztosító alapelvei olyan esszenciális részét jelentik a jogállamnak, hogy amennyiben ezeket, akárcsak esetileg is, félretesszük, azzal magát a jogállamiságot szüntetjük meg. Be kell látnunk azonban, hogy a jogállam nem csupán egy formális képződmény, hiszen nem attól lesz valami jogállam, hogy az életviszonyokat jogszabályok rendezik - még ha pusztán formális szempontból ez is elegendő lenne. Materiális szempontból a jogállamnak versengő értékek által alkotott tartalma van, tehát éppúgy része az, hogy az állam törekszik a bűncselekményt felderíteni és annak elkövetőit kézre keríteni, mint az, hogy ennek során velük szemben nem alkalmaz kínzást, más kegyetlen vagy megalázó bánásmódot. Része azonban a jogállamiságnak az is, hogy az állam minden lehetséges eszközt felhasznál az emberi élet védelmére. Csupán ha ezt a három értéket nézzük, már így is egyértelmű, hogy konfliktusok igen könnyen létrejöhetnek közöttük, és mindig az adott helyzetben kell állást foglalni, hogy melyiket tekintjük erősebbnek.⁹⁷

Elképzelhető akár olyan helyzet is, amikor az anyagi igazság érvényesülése a jogbiztonsággal, a tisztességes eljárással szemben prioritást élvez, vagy legalábbis - mint ahogy azt a Daschner-per is szemlélteti - komoly dilemma elé állítja mind az igazságszolgáltatási apparátust, mind pedig a közvéleményt.

8.6. A jogorvoslathoz való jog, a rendkívüli perorvoslatok szerepe

A jogorvoslathoz való jogosultság az eljáró hatóságok valódi vagy vélt, súlyos vagy kevésbé súlyos, ténybeli, jogi, vagy eljárási hibájának kiküszöbölésére és orvoslására irányul. Rendes jogorvoslatokról a jogerő bekövetkezése előtt, míg rendkívüli perorvoslatokról a jogerő bekövetkezése után beszélhetünk.⁹⁸

A rendkívüli perorvoslatok intézménye abból indul ki, hogy a jogerős bírói határozat is lehet téves vagy törvénysértő, és ennek folytán igazságtalan is. A büntető igazságszolgáltatás

⁹⁷ Tóth Áron László: Ha igazság van, minden van? - gondolatok a büntetőjog és a büntető eljárási jog alapelveiről, *Iustum aequum salutare*, IV. évf. 3. szám, 2008, 208. o.

⁹⁸ Herke-Fenyvesi-Tremmel: i. m. 77-78. o.

története arról tanúskodik, hogy a leggondosabban felépített és a legelfogulatlanabban működtetett igazságszolgáltatási rendszer sem képes elkerülni azt, hogy téves és törvénytörő ítéletek szülessenek.

A törvényhozás számára dilemmát jelenthet a jogerő és az igazság, az igazságosság, a törvényesség közötti konfliktus feloldása.⁹⁹

A jogerő feltörésének a kérdése szükség szerint maga után vonja a jogbiztonság és az igazság közötti összeütközés elemzését is: minél könnyebben feloldható a jogerő, annál kisebb a jogbiztonság. A jogbiztonság mellett komoly érvek hozhatók fel, hogy az ügyeket tovább ne vizsgálják, az érintett feleket ne zaklassák. Ellenkező oldalról vizsgálva azonban a jogerő túlzott tisztelete, valóság felé emelése azzal a következménnyel járhat, hogy téves, a valósággal akár teljesen ellenétes határozatok maradnak hatályban.¹⁰⁰

Kétségtelen, hogy a jogerős határozatok, ítéletek megváltoztathatatlanságához jelentékeny érdekek fűződnek: de ez az érdek vajon fölülte állhat-e az igazság, a törvényesség, az igazságosság érvényesítéséhez fűződő érdekeknek? A törvényhozásnak tehát válaszolnia kell a kérdésre: minden jogerős ítélet megtámadhatatlanságához ragaszkodik-e, vagy megengedi-e alapos okból a megtámadásukat (megváltoztatásukat)?¹⁰¹

Önmagában az anyagi igazság érvényre juttatása, azaz az anyagi és eljárási jogszabályoknak mindenben megfelelő, igazságos döntés általában még nem szolgál elégséges alkotmányos igazolásaként a bírói döntések jogerejének áttöréséhez. A rendkívüli jogorvoslati lehetőségek garantálása és eljárások lefolytatása különösen azokban az esetekben indokolt, amikor a jogerős döntés olyan jogi hibában, vagy ténybeli tévedésben szenvedhet, amely feltétlenül szükségessé teszi az érintett jogainak, vagy jogos érdekeinek megóvását, így kiküszöbölésükhöz fűződő érdek felülmúlja a döntés jogerejének tiszteletéhez, illetve ezen keresztül a jogállam stabilitását adó jogbiztonság érvényesüléséhez kapcsolódó érdeket. A büntetőjogi szankciórendszer megtorló és a terhelt alkotmányos alapjogait súlyosan korlátozó jellege miatt az Alkotmánybíróság arra a felismerésre jutott, hogy a bírói döntés jogerejének tisztelete semmiképpen nem élvezhet előnyt az anyagi igazság érvényesülésével szemben akkor, amikor a bűnügyekben ítélező bíróságok a terhelt hátrányára vétenek hibát a jogalkalmazásban, avagy a releváns tények rekonstruálásában tévednek.¹⁰²

⁹⁹ Király (2003): i. m. 508. o.

¹⁰⁰ Elek (2012): i. m. 237. o.

¹⁰¹ Király (2003): i. m. 508-509. o.

¹⁰² 25/2013. (X. 4.) AB határozat

8.7. A jogerő és az igazság szembenállása a perújítási eljárás során

A perújítást a jogirodalom mindig is a már jogerősen elbírált ügy újabb elbírálását célzó eljárásnak tekintette, amely kivételt jelent a non bis idem elve alól az anyagi igazság érdekében.¹⁰³ A perújítás intézményesítése annak az elvnek az elismerése egyben, hogy a jogerőnél az igazság erősebb.¹⁰⁴ Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk perújrafelvétel néven tette lehetővé a jogerő új ténybeli alapon történő feloldását, mi a bírói gyakorlatban is a jogerő, illetve az anyagi igazság összefüggéseiben jelent meg.¹⁰⁵ A perújítás mint rendkívüli jogorvoslat az a jogintézmény, amely lehetőséget ad a jogerő feltörésére azon esetekben, amikor a ténymegállapítás hibás.¹⁰⁶ Ennek elméleti háttere az, hogy a bíróság megállapításai nem poditikus vagy abszolút ítéletek, azaz nem véglegesek és cáfolhatók. A "res iudicata pro veritate habetur" tétel az igazság ítéletéről csak annyit mond, hogy igaznak kell tartani, és nem azt, hogy igaz.¹⁰⁷

A jogerő tiszteletben tartása, azaz a terhelt azon, Alaptörvényből fakadó joga, hogy az általa elkövetett cselekmény vonatkozásában meghozott ítéletet véglegesnek és ezért terhére megváltoztathatatatlannak tekinthesse, alapvető követelmény mind a büntetőeljárással, mind pedig az azt szabályozó jogforrásokkal szemben. A jogerő azonban áttörhető, ennek módját, formáit és feltételeit pedig a törvénynek úgy kell szabályoznia, hogy a jogerő feloldásával okozott sérelem és az anyagi igazság teljesebb érvényesülése, mint elérni kívánt cél, arányos legyen egymással. A jogerő áttörésére vonatkozó alkotmányos követelményeknek megfelelően az eljárási törvény csupán kivételesen engedi a perújítási eljárás lefolytatását, részben garanciális, a terhelt javát szolgáló okokból, részben pedig az anyagi igazságosság érvényesülése érdekében, azaz akkor, ha a jogerős ítélettel érintett cselekmény tekintetében már eleve fennálló, de valamely okból korábban nem vizsgált, emellett a büntetőjogi felelősség megállapítása, avagy a büntetéskiszabás szempontjából döntő jelentőségű új körülmény merül fel.¹⁰⁸

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a rendkívüli perorvoslatok alkalmazási köre igen szűk: a jogerő által biztosítani hivatott jogbiztonság, jogbéke és megcáfolhatatlanság csak rendkívül szűk körben oldható fel. Érdemes megemlíteni azt is, hogy a rendkívüli perorvoslat eredményeként a bíróság a terheltet felmenti, vagy más, lényegesen eltérő döntést hoz, a

¹⁰³ Elek (2012): i. m. 255. o.

¹⁰⁴ Király (2003) i. m. 509. o.

¹⁰⁵ Elek (2012): i. m. 256. o.

¹⁰⁶ Uo. 259. o.

¹⁰⁷ Király (2003): i. m. 508. o.

¹⁰⁸ 3103/2013. (V. 17.) AB határozat

közüvélemény sohasem fogja azt a következtetést levonni, hogy az igazságszolgáltatás mégiscsak jól működik, hiszen az igazság kiderítése biztosítva van - ezzel szemben arra a következtetésre fog jutni, hogy a bíróság nagyot hibázott.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Elek (2012): i. m. 271. o

9. A bírói meggyőződés az ítékezés folyamatában

Alappal merülhet fel bennünk az a kérdés, hogy miért kell egyáltalán a bírói meggyőződésről, a bírák személyiségéről szót ejteni az ítékezés folyamata során: annak ellenére, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás, az ítélet igazságtartalma mégsem jelent egyértelmű követelményt.

Az eljárás gyakran meghirdetetten maga is gátat emel az igazság és megállapítása elé: ezért, s a valóság objektív megismerhetőségének nehézségei miatt az eljárásjog nem az igazságot kéri számon az eljáró és döntéshozó bíróságon, hanem a *meggyőződést*.¹¹⁰

Könnyen belátható, hogy az ítékezés során maga az igazság nem annyira eszme vagy eszmény, mint tevékenység és hagyomány: cselekvési mód. Az igazság felderítése magában foglalja a tényleges helyzet mérlegelését, vallomások elfogadását vagy elvetését, elvek és előadások kiválasztását, preferenciák és érdekek elrendezését. Ebben a komoly intellektuális vizsgálódásban sok kérdés forog kockán, s megállapítható, hogy maga az igazság szolgáltatása nem más, mint egyfajta művészet: abban az értelemben legalábbis, hogy ítélőerőt, kreatív képzelőerőt, a nem is gyanított összefüggések meglátásának és kikovácsolásának képességét követeli meg. A legtöbb ítéletben jelent van egy alkotó ugrás: habár egy tisztességes ítéletnek levezethetőnek kell lennie a megfelelő premisszákból, azonban az igazság ítélőerejének kreativitása mégis benne rejlik a premisszák összetett láncolatának megalkotásában.¹¹¹

Az pedig magától értetődő, hogy az alkotó munka mögött meghúzódik az alkotó is. Maga a bíró.

Független bíró nem létezik. Tudatos érzéseink, vágyaink, előítéleteink felett uralkodhatunk, az ősök a környezet, a világnézet tudatunk küszöbét át nem lépő befolyása azonban korlátlanul uralkodik felettünk. Abban a tényállásban, amit a bíró tisztázottnak tart, ő maga is benne van, minden erényével és hibájával, látókörével és gátlásaival együtt.¹¹²

Az egyes bírók sajátos jelleme, hajlama, elfogultsága és szokása meghatározza, hogy mit fognak törvényesnek tartani. E tekintetben a bírók tehát ebben a tekintetben sem különböznek a többi halandótól, hiszen ha egy ember gondolkodik, ebbe mindig bekapcsolódik a teljes személyisége, s ez szint visz annak minden részébe. Az igazságosság személyenként nagyon

¹¹⁰ Elek (2014): i. m. JURA, 48. o.

¹¹¹ Eugene Kamenka - Alice Erh-Soon Tay: Az igazságosság tradíciói és a jog társadalmi funkciói In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia. Antológia a XX. sz. jogi gondolkodása köréből, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001, 461-462.o.

¹¹² Szabó József: A jogbölcselet vonzásában- válogatott tanulmányok. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999, 144. o.

eltérő lehet, és függ a bírók lelki alkatától, személyiségétől, neveltetésétől, környezetétől és egyéb jellemvonásaitól is.¹¹³

A bírói meggyőződés azonban nemcsak a jogfilozófiai vizsgálódások egyik elemét jelenti, nyomai a hatályos Be.-ben is tetten érhetők.

Érdemes szemügyre venni a bizonyítékok értékelésének szabályait, hiszen a Be. 78. § (3) bekezdése szerint a bíróság és az ügyészség a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult *meggyőződése* szerint állapítja meg.

Erre a bírói meggyőződésre alapozva a Be. 351. §. (1) bekezdése nem az igazságnak, valóságnak megfelelő, hanem a megalapozott tényállás követelményét állítja fel, ami lényeges különbséget jelenthet. Megalapozott lehet az igazsággal teljesen ellentétes ítéleti tényállás is, amennyiben nem szenved a Be. 351. §. (2) bekezdésében felsorolt megalapozatlansági hibákban.¹¹⁴

Megalapozott, hiszen nem felderítetlen, nem hiányos, az iratok tartalmával sem ellentétes, nem tartalmaz helytelen logikai következtetést sem - egyszerűen csak nem igaz. Később kiderülhet, hogy a döntés hibás volt, azonban a processzuális igazság ellenére is mindenki egy újabb justizmordról beszélne. Arra sincs garancia, hogy a terheltnek esélye lesz egy esetleges másodfokú eljárásban bizonyítani az ártatlanságát, hiszen az előbb említett törvényi rendelkezés alapján a másodfokú bíróság a határozatát az elsőfokú ítélettel megállapított tényállásra alapítja.

Kivételes esetben a Be. lehetőséget biztosít arra, hogy a másodfokú bíróság a tényállást kiegészítse vagy helyesbítse, vagy eltérő tényállást állapítson meg. Ezen esetekben azonban a kiegészítés, helyesbítés csak a meglévő tényállásba illeszkedő ténymegállapítást eredményezhet.¹¹⁵

Kérdés, hogy vajon elég meggyőzően tükröződik-e a bírói meggyőződés az egyes ítéletekben, és ez azonos-e azzal az igazsággal, amelynek megtalálására és megállapítására a hatályos büntetőjogi rendszer oly reménytelenül törekszik.¹¹⁶

Kétséges továbbá az is, hogy a bírói meggyőződés hogyan tükröződhet a

¹¹³ Jerome Frank: Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt (Válogatott írások), Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006, 60-61.o.

¹¹⁴ Elek Balázs: A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 154. o.

¹¹⁵ Elek (2012): i. m. 44-45. o.

¹¹⁶ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. TKK, Debrecen, 2008, 19. o.

bizonyításértékelésben, hogyan lehet megindokolni egy döntést azzal, hogy a bizonyítékok zárt logikai rendszert alkotnak, szemben a bíró szubjektív meggyőződésével.

A bíró belső meggyőződése, amit a büntetőeljárás törvény mérceként előír, olyan pszichológiai tényezők alapján alakul ki, amelyeknek az ismerete tudatosabbá teheti a vallomások megszerzését és értékelését. A hagyományosan megkövetelt logikus és formalizált vallomásértékelést ezért jobban összhangba kellene hozni a pszichológiai szempontokkal, ami alatt érteni kell a vallomást tevő észlelésekor lejátszódó törvényszerűségeket és a vallomás kialakulását befolyásoló tényezőket. Ez elősegíthetné olyan esetek elkerülését, ahol csak utólag derül ki, hogy a bíróság ártatlanul, vagy kellő bizonyíték hiányában ítélte el valakit.¹¹⁷

De hogyan is jelentkeznek az ítélkezési gyakorlatban a szubjektív tényezők?

Nem tagadható, hogy a bírósági eljárásban számos olyan bizonyítékon túli hatás fordul elő, melynek a verdiktre gyakorolt hatása kellően bizonyított. A legsűrűbben vizsgált egyik ilyen tényező például a vádlott fizikai megjelenése. Volt olyan vizsgálat, amely kimutatta, hogy minél attraktívabb volt a vádlott, annál enyhébb ítéletet hozott a bíróság. Kutatások szerint olyan kétséges eseteknél, amikor a tények nem kellően tiszták, az előítéletek, a bizonyítékon túli elemek perdöntő szereppel bírnak. Az Egyesült Államok például az *Estelle vs. Williams* ügyben a rabruha bíróság előtti viseléséről megállapította, hogy az sérti az ártatlanság vélelmének alapelvét.¹¹⁸

Nemcsak a tényállás megállapítása során, hanem a büntetés kiszabása körében is érvényesülhetnek az egyéni hajlamok. Ilyenkor általában a büntetési tételkeretre, a konkrét bűncselekmény súlyára, az enyhítő és súlyosító körülményekre szokás hivatkozni. Nem meglepő tehát, ha a törvényes büntetési tételkereten belül a bírói gyakorlatnak is megfelelő büntetés esetenként inkább enyhének vagy súlyosnak tekinthető. Amíg azonban emberek ítélkeznek, addig az ítélet meghozatalában a bíró személyes habitusa, szemlélete, értékrendje is kifejeződik.¹¹⁹ A bíróságok tevékenységében a jogszerűség érvényesülése nem kizárólagos: a homlokegyenest eltérő tartalmú határozatok léte arra utal, hogy a bírák személyisége vagy a döntések meghozatalát befolyásoló egyéb tényezők következtében az

¹¹⁷ Elek Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. Debreceni Jogi Műhely, III. évfolyam 4. sz., <http://www.debrecenijogimuhely.hu/> (2014.07.04.)

¹¹⁸ Badó Attila: Pszichológiai vizsgálatok az esküdtszékekkel kapcsolatban "Hogyan dönt 12 dühös ember?" Magyar Jog 1998/8. szám, 480. o.

¹¹⁹ Elek (2012): i. m. 60-61. o.

igazságszolgáltatás terén is háttérbe szorulhatnak a törvényes elvárások.¹²⁰

Helytelen lenne azonban mindezek alapján a bírói meggyőződés fogalmának téves értelmezése. A bírói meggyőződés szerepének felnagyítása az ítéleti bizonyosság kialakításában, valamint az előforduló bírói tévedések táplálják azokat a véleményeket, amelyek tagadják a büntető ítélet igazságát, valamint bizonyosságát és legfeljebb valószínűséget vélnek elfogadhatónak.¹²¹

A bíró meggyőzésének és meggyőződésének a jelentőségét nem tagadhatjuk, azonban csupán a meggyőződés nem tesz egy igaz kijelentést hamissá és egy hamisat igazzá. A büntetőítélet, a kijelentések akkor igazak, ha a valóságot fejezik ki, s a megegyezést a valósággal semmi sem pótolhatja, annak hiányát semmi sem orvosolhatja, még a bírói meggyőződés sem.¹²²

A bírói meggyőződés kialakításának folyamata sem korlátoktól mentes: a belső meggyőződés alapján megalkotott tényállást a bíróság köteles megfelelően indokolni, számot adni az ítélet jogszabályoknak való megfelelőségéről. Az egész ítélezést áthatja ugyanis a jogszabályoknak való alávetettség. Az Alkotmánybíróság megfogalmazta, hogy a bíró ítélezési tevékenysége során a legszigorúbb értelemben az alkotmányos rendnek megfelelő eljárásban és tartalommal született törvényekhez kötötten köteles eljárni. A törvényi alárendeltséget a függetlenségre hivatkozással egyetlen ügyben sem lehet megkerülni. A törvények kötelező és azonnali alkalmazásától a bíró a csak akkor térhet el, ha az alkalmazandó jogszabály és az Alkotmány összhangjának hiányát észleli. A bírói függetlenség egyetlen alkotmányos korlátja, azaz a bírák törvényi alávetettsége a jogalkotóra azt a kötelezettséget hárítja, hogy az a törvényeket - így a büntetési rendszerre és a büntetéskiszabás elveire vonatkozó szabályokat is - alkotmányos keretek között alkossa meg. Amennyiben ez a követelmény nem sérül, a bírák e törvények szerint kötelesek eljárni, azaz törvényi alárendeltségük érvényesül.¹²³

A cél tehát az, hogy az ítéletek megfeleljenek az alkotmányos rend alapvető elvárásainak és mindezek mellett kiállják az ésszerűség kritikáját: azaz a bírók belső meggyőződését ne csupán az intuitív megérzéseik alakítsák, hanem a vallomást kialakító egyes tényezőket világosan felismerő, azok hatása közötti összefüggéseket feltáró ok-okozati kapcsolatba hozó,

¹²⁰ Korinek László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 652. o.

¹²¹ Elek (2008): i. m. 18. o.

¹²² Király Tibor: Valószínűség és bizonyosság a büntetőeljárásban. A valószínűség néhány alkalmazása. (Részletek a Büntetőítélet a jog határán, KJK, Budapest, 1972, IV. fejezet 241–249., 256–279. o.-ról.)
hivatkozva: Elek (2010): i. m. 48. o.

¹²³ 13/2002. (III.20.) AB határozat

minden más kétséget kizáró ésszerű meggyőződés kialakítására törekedjenek.¹²⁴

A meggyőződés pedig akkor ésszerű, ha tényekkel igazolt, tényekből a logika törvényei szerint ellenőrizhető következtetések nyomán jut el arra a végpontra, hogy a megállapított tényállás objektíve igaz.¹²⁵

Összegezve megállapíthatjuk azonban - ésszerűség ide vagy oda -, hogy az emberi észlelés és az ítéletalkotás nem képes maradéktalanul megfelelni a valóságnak, a materiális igazság elérhetetlen eszméjének. Azonban azt aényt, hogy az emberi észlelés és véleményalkotás bizonyos mértékig pontos, nem szabad alábecsülni. Az egyik pszichológus hasonlata szerint: "ami a táncoló medvét hatásossá teszi, nem táncának szépsége, hanem, hogy egyáltalán táncol". Az észlelés és a véleményalkotás, s az ítélet igazságtartalma - akárcsak a medve tánca- nem tökéletes, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy „hatalmas nehézségek közepette mégiscsak sikerül némi pontosságot elérni”.¹²⁶

S hogy miben rejlik a bírói hivatás esszenciája? A bíró hivatása örök emberi hivatás. Aki a formák rabja, az sohasem fog felérni a nagy általános szempontokig, amelyek visszaadják az igazság egyetlen reményét. Aki a formák rabja, lehet jó ember. A legtöbb, amit elérhet az, hogy szorgalmas mesteremberként ügyeskedik szaktudományának korlátai között anélkül, hogy a nagy összefüggéseket észrevenné. Az igazi bírónak azonban hallgatnia kell a lelkére, ami keresi az igazságot. Mint mindenre, úgy a bíró gondolkodására is végtelen sok tényező hat: vannak előítéletei, elvei, hitei és kétségei. Vannak fáradt órái és teremő pillanatai, de legfőképpen tudja azt, hogy ahova a logika mankóján botorkáló tiszta ész nem képes lehatolni, talán éppen ott rejlik az oly reménytelenül keresett Igazság.¹²⁷

¹²⁴ Király Tibor: Bizonyítás a készülő büntető eljárási kódexben in: Pusztai L. (szerk.): Büntetőeljárási jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 90-102.o.

¹²⁵ Búzás Huba – Nagy Sándor: A büntetőeljárás új kodifikációja bizonyítás elméleti nézőpontból, Magyar Jog, 1996/7 szám, 399. o.

¹²⁶ Hunyady György - Nguyen Luu Anh (szerk.): Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001, 67.o.

¹²⁷ Szabó József, i.m. 190-191.o.

10. Záró gondolatok

*"Az igazság megismerésére irányuló törekvés magasztos szenvedély, az igazságosság elérhetősége fennkölt idea, az igazságos ítélkezés magasröptű vágy."*¹²⁸

Kadlót szavait idézve sajnos bele kell törödnünk abba, hogy hiába jelenti az igazság a büntetőeljárás sarkalatos pontját, annak megállapítása közel sem magától értetődő, zökkenőmentes feladat.

Véleményem szerint ez az igazság fogalmának sokrétűségére, komplexitására vezethető vissza. Nem nehéz belátni ugyanis azt, hogy az egyes igazság-fogalmak között jelentős eltéréseket vélhetünk felfedezni, s a különböző felfogások adott esetben egymással ütköző kategóriákat jelentenek.

Úgy vélem, hogy általános érvénnyel egyik igazság-fogalom primátusát sem mondhatjuk ki, s az úgynevezett "középutas igazságszemlélet" tekinthető a legjobb megoldásnak: kötelezettségként írja elő a valós tényállás megállapítására irányuló törekvést, amivel egyben elismeri, hogy ez nem mindig lehetséges.¹²⁹

Az igazság nem abszolút, feltétlen érvényesülést megkövetelő érték. Be kell látnunk azonban, hogy igazság nélkül nincs büntetőeljárás. A bírósági eljárás legfőbb célja ugyanis nem lehet más, mint az igazság felderítése – gondoljunk itt annak akár a materiális, akár a processzuális felfogásra. A büntetőeljárástól joggal elvárható – a történelmi és eszmei változásoktól függetlenül – az igazság érvényre juttatása, hiszen az igazság megállapítása az alappillére, a *conditio sine qua non*ja az eljárásnak, az állami büntetőigény érvényesítésének, valamint a preventív és retorzív célok megvalósításának.

De hogyan is juttatható érvényre az igazság? Igazságos az ítélet, ha az tisztességes eljárás keretei között elérhető, a bírói meggyőződés erejével megtámogatott és az igazságmonopólium gyakorlására jogosulttól származik. Indokolt azonban a jogalkalmazó kérdése, miszerint megalapozott és tisztességes jogértelmezés érdekében kihez forduljon?! A válasz egyszerű: nem máshoz, mint mindenekelőtt önmagához.¹³⁰

Egy nagy tekintélyű bíró, B. N. Cardozo elmesélte, hogy ifjú bíró korában mennyire bántotta a kézzelfogható bizonyosságnak az a hiánya, amely az igazság kutatóinak útját jellemzi. A teljes bizonyosságot kereste, s az eredménytelenség kétségbeejtő volt. Úgy gondolta, hogy az igazság ígéretföldje a tételes jogszabályok szilárd talaján jobban elérhető lesz. Csakhamar

¹²⁸ Kadlót: i. m. 23. o.

¹²⁹ Elek (2012): i. m. 42. o.

¹³⁰ Kadlót: i. m. 32. o.

rájött azonban, hogy az igazság mindig elérhetetlen. Ahogy múltak az évek, s ő egyre többet és többet elmélkedett a bíraskodás természete fölött, kiengesztelődött a bizonytalansággal, mert felért addig, hogy azt kikerülhetetlennek lássa. Felért addig, hogy belássa: a per legvégső fokon nem jogalkalmazás, hanem alkotás. Az életet nem lehet megkötni: még az igazság sem kötheti meg.

Hol hát az Igazság? Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre ma is nyugodtan válaszolhatunk Szent Ágoston évezredes szavaival: "*in interiore homine habitat veritas*" - azaz az *igazság bennünk van*. Titkai a mi titkaink, mélységei a mi mélységeink, s éppen csak annyira láthatunk belé, amennyire magunkba látunk...¹³¹

¹³¹ Szabó (1999): i. m. 192-193. o.

11. Bibliográfia

BADÓ Attila: Pszichológiai vizsgálatok az esküdszékkal kapcsolatban "Hogyan dönt 12 dühös ember?" Magyar Jog 1998/8. szám, 479-481. o.

BÁRD Károly: A jogállamiság határai. Magyar Jog, 1989/9. szám, 787-792. o.

BÁRD Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben - emberijog-dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

BÁRD Károly: Erkölcs és büntető igazságszolgáltatás - a hallgatás joga. In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak (szerk.: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara), ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 12-26. o.

BÁRD Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. Fundamentum, 2004/1. szám, 44-50. o.

BÓCZ Endre: A bíraskodás tekintélye és a jogpolitika. Magyar Jog, 2011/8. szám, 449–458. o.

BÚZÁS Huba-NAGY Sándor: A büntetőeljárás új kodifikációja bizonyítás elméleti nézőpontból, Magyar Jog, 1996/7 szám, 397-407. o.

CSÉKA Ervin - FANTOY Zsanett - KOVÁCS Judit- LŐRINCZY György – VIDA Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2004

ELEK Balázs: A bírói meggyőződés és a megalapozott tényállás összefüggései, JURA, 20. évf. 1. szám, 2014, 40-50. o.

ELEK Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012

ELEK Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. TKK, Debrecen, 2008

ELEK Balázs: A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010

ELEK Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. Debreceni Jogi Műhely, III. évfolyam 4. sz., <http://www.debrecenijogimuhely.hu/> (2014-07-04)

ELEK Balázs: Az igazság és a jogerő összefüggései, <http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Elek%20Bal%20E1zs.pdf> (2014-07-18)

ELEK Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban, In: Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Elek Balázs - Háger Tamás - Tóth Andrea Noémi), Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014, 50-74. o.

ERDEI Árpád: Mi az igazság? In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9-22. o.

ERDEI Árpád: Az igazságon alapuló büntető ítélet ideálja és a valóság. In: Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Elek Balázs - Háger Tamás - Tóth Andrea Noémi), Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014, 75-95. o.

ERDEI Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. Elte Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2011

FENYVESI Csaba - HERKE Csongor - TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004

FILÓ Mihály: Az inkvizítor védelmében - a kínzás jogállami apológiája? Fundamentum, 9. évf. 3. szám, 2005, 89-97. o.

FINSZTER Géza: A büntetés igénye - hatalom tudás nélkül? In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin-Kablódi Csaba-Mohácsi Barbara), ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 60-98. o.

Jerome FRANK: Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt (Válogatott írások). Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

HÁGER Tamás: Elmélet, dogmatika, empiria (A büntetőeljárás tényállás megalapozottságával kapcsolatos eljárásjogi kérdések vizsgálata társadalomtudományi kutatási módszerek segítségével). Jogelméleti Szemle, 2014/2. szám, 111-127. o.

HERKE Csongor: A súlyosítási tilalom szerepe az igazságos ítéletben. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 89-105. o.

HERKE Csongor: Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban, PTE ÁJK, Pécs, 2010

HERKE Csongor – FENYVESI Csaba- TREMMEL Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012

KADLÓT Erzsébet: A „vád igazsága”. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 23-44. o.

Eugene KAMENKA - Alice ERH-SOON TAY: Az igazságosság tradíciói és a jog társadalmi funkciói In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia. Antológia a XX. sz. jogi gondolkodása köréből, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001, 443-462. o.

KARDOS Sándor: Gondolatok a tisztességes eljárásról In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara), ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 200-224. o.

KIRÁLY Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1986/5. szám, 201-206.o.

KIRÁLY Tibor: Bizonyítás a készülő büntető eljárási kódexben in: Pusztai L. (szerk.): Büntetőeljárási jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2000

KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

KORINEK László: A bűnüldözés alkotmányos alapjai, Közjogi Szemle, 1. évf. 1. szám, 2008, 37-44. o.

KORINEK László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010

MOHÁCSI Barbara: A büntetőeljárási "igazságkutatás" és az alapjogi garanciák egyensúlya a német büntetőeljárási jogban. A naplófeljegyzés mint bizonyíték. In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. (szerk.: Holé Katalin - Kabódi Csaba - Mohácsi Barbara), ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Budapest, 2009, 316-326. o.

SZABÓ József: A jogbölcselet vonzásában- válogatott tanulmányok. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999

TÓTH Áron László: Ha igazság van, minden van? - gondolatok a büntetőjog és a büntető eljárási jog alapelveiről, Iustum aequum salutare, IV. évf. 3. szám, 2008, 203-210. o.

TÓTH Mihály: Közvetett bizonyítás, prekonceptiók és előítéletek. In: A büntetőítélet igazságtartalma. (szerk.: Erdei Árpád), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 74-88. o

TREMME FLÓRIÁN: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialog-Campus Kiadó, Pécs, 2006

Changsheng LI: Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. Journal Of Politics and Law, Vol. 1., No. 4., December 2008, 13-21. o. <http://ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/viewFile/672/649> (2014-07-18)

Keith A. FINDLEY: Adversarial Inquisitions: Rethinking the Search for the Truth. New York Law School Review, Vol. 56 No. 911, 2011-12, Univ. of Wisconsin Legal Studies Research Paper No. 1165, 911-941. o. <http://ssrn.com/abstract=1904588> (2013-11-23)

Marvin E. FRANKEL: The Search For Truth: an Umpireal View. University Of Pennsylvania Law Review, Vol. 123 N. 5, May 1975, 1031-1059. o. http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5786&context=penn_law_review (2014-07-18)

Giulio ILLUMINATI: The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). Washington University Global Studies Law Review. <http://ssrn.com/abstract=827964> (2013-11-23)

Florian JESSBERGER: Bad Torture - Good Torture? What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany. J Int Criminal Justice, (November 2005) 3 (5), 1059-1073. o., <http://jicj.oxfordjournals.org/content/3/5/1059.full.pdf+html> (2014-07-18)

David T. JOHNSON: The Japanese Way Of Justice, Oxford University Press. New York, 2002, <http://www.books.google.com> (2014-08-12)

Norimitsu ONISHI: Pressed by Police, Even Innocent Confess in Japan. N.Y. Times, May 11, 2007, <http://www.nytimes.com/2007/05/11/world/asia/11japan.html?pagewanted=print> (2013-11-23)

Harold SEE: An Essay on Legal Ethics and the Search for Truth. 3 Geo. J. Legal Ethics 323 (1989) <http://www.heinonline.org> (2014-08-01)

MOCCIA Sergio: Vérité substantielle et vérité du proces. In.: Déviance et Société, 200, Vol. 24., No. 1., http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ds_0378-7931_2000_num_24_1_1719 (2013-11-23), C. Cass., sez.un., 6.11.92, in Rep. Foro it. 1993, II, 65.

Thomas WEIGEND: Should We Search for the Truth, and Who Should Do it? North Carolina Journal Of International Law And Commercial Regulation, Volume 36 – Issue 2, Winter 2011, 389-415. o. <http://www.law.unc.edu/journals/ncilj/issues/volume36/issue-2-winter-2011/should-we-search-for-the-truth-and-who-should-do-it/> (2013-11-23)

The Search For Truth In Criminal Process, <http://www.cesl.edu.cn/upload/201209206168631.pdf> (2013-07-30)

9/1992. (I.30.) AB határozat

11/1992. (III. 5.) AB határozat

40/1993. (VI. 30.) AB határozat

4/1998. (III. 1.) AB határozat

6/1998. (III.11.) AB határozat

5/1999. (III.31.) AB határozat

25/2013. (X. 4.) AB határozat

3103/2013. (V.17.) AB határozat
BK 1/2007.